

FORMY I METODY ODDZIAŁYWAŃ RESOCJALIZACYJNYCH WOBEC NIELETNICH W ZPiSdN w RACIBORZU

Resocjalizacja jest najczęściej rozumiana jako system działań, który zajmuje się problemami dysfunkcji, defektów czy niedorozwojów motywacyjnych powiązanych przede wszystkim z wadami środowiska społecznego i kulturalnego dzieci i młodzieży oraz niekorzystnymi czynnikami biopsychicznymi ich społecznego rozwoju. Zdaniem M. Grzegorzewskiej resocjalizacja to cel ostateczny pedagogiki specjalnej polegający na przywróceniu jednostce niedostosowanej społecznie możliwego do osiągnięcia dla niej poczucia normalności, usprawnienia jej, uzbrojenia w wiedzę, umiejętności uzdalniające ją do pracy użyteczno-społecznej, a więc umożliwienie jej włączenia się w nurt otaczającego ją życia społecznego. Wg L. Pytki jest to odmiana procesu wychowawczego, który z jednostki wadliwie przystosowanej do wymogów życia społecznego czyni tę jednostkę zsocjalizowaną tzn. uspołecznioną, samodzielną i twórczą. Teoretycy resocjalizacji są zgodni, że do najważniejszych celów resocjalizacji należą:

- a) odrzucanie zachowań antagonistyczno-destrukcyjnych,
- b) uruchomienie prawidłowych mechanizmów socjalizacyjnych, prospołecznych,
- c) naprawa moralna, etyczna, kulturowa, obyczajowa,
- d) ukształtowanie w odpowiedni sposób mechanizmów kontroli wewnętrznej, czyli sumienia,
- e) kształtowanie odpowiedzialności.

System reso. spełnia trzy podstawowe funkcje wobec wychowanków:

- opiekuńczą,
- wychowawczo – dydaktyczną,
- terapeutyczną.

Funkcje opiekuńcze wyrażają się w zaspokajaniu aktualnie i potencjalnie potrzeb pierwszego i wyższych rzędów. Chodzi zatem o zaspokajanie potrzeb wychowanków stosownie do odczuwanych przez nich niezaspokojen i frustracji. Przy czym opieka ta ma być wielostronna i perspektywiczna, obejmująca nie tylko obecne stany, ale także przyszłe. Ponadto- zgodnie z uprzednimi ustaleniami- realizacja funkcji opiekuńczych systemu winna być poprzedzona rozpoznaniem zaspokojenia i niezaspokojenia potrzeb wychowanka, poszukiwaniem

optymalnych rozwiązań z punktu widzenia istniejących realnych możliwości oraz interesów wychowanka.

Funkcje wychowawczo - dydaktyczne systemu wyrażają się w przysposobieniu wychowanka do adekwatnego funkcjonowania w takich rolach społecznych, jak rola ucznia w szkole, pracownika, obywatela, itp. poprzez uczestnictwo w specjalnie do tego celu zorganizowanych zajęciach.

Funkcje wychowawcze i dydaktyczne systemu reso. są najczęściej eksponowane jako wiodące, dzięki nim jest realizowany cel nadrzędny systemu, czyli prawidłowa adaptacja do społeczeństwa.

Funkcje terapeutyczne systemu resocjalizacyjnego wyrażają się w trafnym i rzetelnym diagnozowaniu zaburzeń i dysfunkcji, indywidualnym i społecznym działaniu wychowanków, postulowania określonych modyfikacji motywacji i postaw oraz stosowania odpowiednich (optymalnych) - stosownie do rozpoznania diagnostycznego - środków leczenia somatycznego i psychologicznego, przywracających zaburzoną homeostazę somatyczną i psychiczną jednostek.

Działania terapeutyczne interweniuje w najgłębsze warstwy osobowości wychowanków i zwykle obejmują nie tylko modyfikację zachowania, ale także modyfikację funkcji struktur regulujących osobowość.

Z tym rodzajem funkcji systemów resocjalizacyjnych wiążą się największe nadzieje, ale jednocześnie niepokoje pedagogów, etyków i psychoterapeutów, dla których problem granic interwencji terapeutycznej w oddziaływaniu na drugiego człowieka jest zagadnieniem wciąż otwartym.

Metody **wychowania** pomagają współczesnym osobom zaangażowanym w proces wychowania odnaleźć się w trudnych aspektach dotyczących wielości nurtów wychowania. Nakreślają obraz, wskazują drogę, którą należy podążać w swojej pracy pedagoga.

W ujęciu **prakseologicznym** metoda to ogólny sposób postępowania. Założeniem, każdej metody jest dążenie do osiągnięcia celów a cel to wartości, jednym słowem poprzez odpowiednie metody dążymy do wdrożenia wartości. Zdaniem W. Kopalińskiego metoda to świadome, konsekwentne, systematyczne postępowanie. Składają się na nie środki i czynności, które służą realizacji celu. A. Kamiński uważał, że metoda to sposoby konsekwentnego i możliwie najbardziej skutecznego postępowania zmierzające do określonego celu. H. Muszyński zaś określił metodę jako sposób postępowania wychowawcy, polegający na wywieraniu wpływu na aktywność wychowanka, związany zawsze z obszarem nagród i kar. Wychowanie poprzez stosowanie tych metod dąży do obranego celu.

Zadaniem teorii wychowania jest tworzenie, rekonstrukcja, przetwarzanie tak treści, metod, kształtów wychowania, aby potrafiły się one wpasować w ówczesny kształt i model świata. Staje się więc niezbędne ciągle poszukiwanie najlepszych i jak najbardziej aktualnych rozwiązań dotyczących wychowania i kształtowania jednostki. Teoria wychowania to dział, którego treścią i celem jest człowiek (podmiot), treścią jest wychowanie (przedmiot), metodą – sposób wytwarzania odpowiednich postaw, cech, nawyków w młodym lub dorosłym człowieku. Możemy zatem powiedzieć, że istotą wychowania jest całokształt związany z formowaniem i dopasowaniem nas samych do aktualnych i przyszłych modeli dobrze wychowanego człowieka (w pełnym tego słowa znaczeniu - moralnie, fizycznie, społecznie, emocjonalnie, umysłowo).

Wyróżnić można 3 podstawowe style wychowania:

Autorytarny:

- dominacja wychowawcy,
- podporządkowanie wychowanka,
- wychowanie zazwyczaj jednoznacznie restrykcyjne,
- metody bezpośrednie: nagrody, kary

Partnerski:

- liberalny,
- samodzielne kształtowanie sytuacji wychowawczych,
- pozostawiona swoboda i niezależność dziecku,
- interwencja tylko w sytuacjach kryzysowych,
- wychowanie poprzez życiowe sytuacje.

Demokratyczny:

- współkreowanie wychowanka,
- wychowawca uczestniczy w życiu wychowanka,
- metody pośrednie: oddziaływanie poprzez naśladowictwo.

Wg A. Piotrowiak możemy wyróżnić następujące rodzaje metod wychowania:

- metody bezpośrednie
- metody pośrednie
- metody indywidualne i grupowe .

Metody bezpośrednie to metody działające na świadomość. Zaliczyć do nich można nagradzanie i karanie.

Do metod pośrednich zaliczone zostały metody działające również na podświadomość - skuteczność tych metod jest wg niektórych osób o wiele wyższa. Wśród nich wyodrębnia się:

- a) **metodę perswazyjno – informacyjną** (tłumaczenie, przekazywanie, danych w celu zmiany opinii, postaw, zachowań, korygowanie i wzbogacanie zasobu wiedzy. W metodzie tej posługujemy się językiem werbalnym i niewerbalnym, wychowujemy poprzez komunikację, rozmawiając, dyskutując, polemizując, perswadując),
- b) **metodę modelowania** (naśladowanie zachowań, ról społecznych, upodabnianie się w sposób nieświadomy do innych osób),
- c) **metodę zadaniową, motywująco - prowokującą** (powierzanie dziecku zadań, stawianie dziecka w sytuacjach problemowych , wykształcanie dzięki tym sytuacjach konstruktywnych zachowań i postaw, uczy się dzięki temu czego należy unikać, jak postępować - nawiązanie do Deweyowskiej koncepcji – doświadczenia, działanie jest źródłem wiedzy),
- d) **metodę grupową** (oddziaływanie kilku osób na jednostkę w celu zmodyfikowania postaw bądź zachowań, zmiany poprzez bycie i działanie z innymi osobami),
- e) **metodę organizowania działalności samorządowej** (uczestnictwo dzieci i młodzieży w działalności uczy odpowiedzialności, ważności, że możemy mieć na coś wpływ przygotowanie do samodzielnego życia, zbyt wczesne włączenie spowoduje upośledzenie na gruncie społecznym).

Z kolei forma wychowania to określony rodzaj działalności. Każdy rodzaj działalności może być wykorzystany w procesie wychowania. Każda forma przedmiotowa może być realizowana w różnych formach organizacyjnych i odwrotnie. Muszyński wyróżnia dwie grupy działalności:

1. formy przedmiotowe (co jednostka robi) można realizować przez działalność:

- a) **poznawczą** - zdobywanie, pogłębianie, utrwalanie wiedzy; szukanie odpowiedzi na zadany problem; najlepiej gdy wychowanek sam szuka informacji (wtedy mówimy o nauczaniu wychowującym),
- b) **wytwórczo - gospodarczą** - wychowanie przez pracę, umiejętność wytwarzania wartości użytkowych, opieka nad dobrami materialnymi; poszanowanie pracy własnej i cudzej
- c) **twórczą** - wdrożenie do takich działań, żeby wychowanek tworzył dzieła w których wyrażać się będzie jego osobowość, jest czynnikiem kształtowania osobowości.

- d) **receptyjną** - budzenie u wychowanka wrażliwości emocjonalnej, stwarzanie sytuacji w których musi się do czegoś ustosunkować emocjonalnie np. odbiór utworów artystycznych, symboli, pamiątek narodowych itp.
- e) **usługową i opiekuńczą** - wychowanie społeczno – moralne, wdrażanie do sytuacji, w których wychowanek pomaga innym i świadczy im jakieś usługi, współodczuwanie, np. opieka nad kolegą,
- f) **zabawowo-rozrywkową** - stwarzanie sytuacji w których wychowanek sam sobie może wybrać, co będzie robił w wolnym czasie.
- g) **konsumpcyjną** - przygotowanie do udziału w życiu społecznym, z uwzględnieniem i poszanowaniem dóbr innych ludzi, nabywanie postaw, przekonań, korzystanie z przedmiotów wspólnego użytku.

2. formy organizacyjne (w jakie relacje z innymi jednostka wchodzi przez swoje działanie) przez działalność:

- a) **indywidualną** - wychowanek sam rozwiązuje problem, podlega indywidualnej ocenie (np. sprawdzian, egzamin),
- b) **zespołową** - grupa podzielona jest na mniejsze zespoły, każdy zespół pracuje dla całości i dla siebie,
- c) **zbiorową** - współzawodnictwo,
- d) **samorządową** - – demokracja, działanie dla osiągnięcia wspólnego celu,
- e) **spółdzielczą** – wspólny wysiłek, aby stworzyć warunki najbardziej korzystne dla wszystkich,
- f) **współzawodnictwo międzyzespołowe** – najlepsze pomiędzy grupami większymi,
- g) **wspierającą zadania**- wykonywanie zadań cząstkowych np. praca w gazetce.

Ze względu na formę realizacji metody zajęć pozaszkolnych dzieli się na:

- a) metody pracy masowej (zajęć masowych) – skupiające największą ilość uczestników danej placówki,
- b) metody pracy zespołowej.

W pracach masowych mają zastosowanie różne metody pracy:

- wieczory dyskusyjne,
- wieczory ciekawej nauki i techniki,

- wieczory muzyczne, wykład, odczyt, referat, opowiadanie,
- wieczory recytatorskie,
- wieczory baśni i bajek,
- seanse filmowe i widowiska sceniczne,
- zabawy, gry i rozrywki,
- konkursy (krótko- i długotrwałe),
- wycieczki,
- spotkania,
- obozy wędrownie (wakacyjne)

Metody pracy zespołowej:

- **zajęcia w kółkach zainteresowań** – niemal wszyscy stali uczestnicy placówki grupują się w zespołach noszących nazwę kółek zainteresowań lub klubów. W kółkach gromadzi się młodzież mająca takie lub podobne zainteresowania i pracuje dobrowolnie pod kierunkiem instruktora. Nazwy kółek i problematyka ich pracy mogą być różne. W pracy kółek zainteresowań występuje zazwyczaj 3 zasadnicze rodzaje organizacji zajęć uczestników:
 - **zajęcia grupowe** – wszystkich uczestników dzieli się na zorganizowane grupy (czyli zespoły), z których każdy otrzymuje określone zadanie do wykonania albo jakąś część zadania ogólnego
 - **zajęcia indywidualne** – każdy uczestnik pracuje oddzielnie na wykonaniu jakiegoś zadania
 - **zajęcia systemem seryjnym czyli potokowym** – każdy uczestnik wykonuje wielokrotnie tę samą czynność.

W dalszej części pracy przedstawione zostaną najciekawsze, najefektywniejsze formy i metody pracy resocjalizacyjnej stosowane w Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Raciborzu.

W celu prawidłowej i efektywnej realizacji procesu resocjalizacji społecznie niedostosowanych niezbędne jest dobranie trafnych metod i środków pracy dydaktycznej, zmierzających do możliwie największej optymalizacji poziomu rozwoju, przygotowania do pracy i użytecznego życia w społeczeństwie¹.

¹ H. Gąsior, *Proces nauczania społecznie niedostosowanych*, [w:] *Nauczanie społecznie niedostosowanych*, Katowice 1992, s. 45.

W nauczaniu takich jednostek należy bezwzględnie wziąć pod uwagę swoiste trudności, jakie mają one w realizowaniu zadań szkolnych i w dostosowaniu się do wymogów szkoły², należy mieć na uwadze przede wszystkim dostosowanie organizacji, metod i treści nauczania do psychodynamicznej struktury nieletniego z zaburzeniami, a także wyrównanie skutków doznanych niepowodzeń szkolnych³.

W sukurs nauczycielom szkoły resocjalizującej przychodzi teoria nauczania jednostek odbiegających od normy - *ortodydaktyka*.

Ortodydaktyka uwzględnia stany psychofizyczne stanowiące podłoże wykolejenia społecznego oraz jego nasilenie, dynamikę i typ, podkreśla szczególne znaczenie nauczyciela i członków grupy klasowej jako osób znaczących, akcentuje rolę aktywności szkolnej jako uczenia się określonych dyspozycji motywacyjnych i związanych z nimi trwałych ustosunkowań.

Ważnym zaleceniem ortodydaktyki jest indywidualizacja nauczania, a więc nauczanie oparte na dobrej znajomości każdego ucznia, szczególnie zaś jego nastawień, postaw i stanu ich integracji.

Szczególne miejsce przypada nauczaniu ukierunkowującemu aktywność (często jest to nadaktywność warunkowana nadpobudliwością sensoryczną i psychomotoryczną) i skutecznie odwołującemu się do rzeczywistych zdolności ucznia i jego zainteresowań czy potrzeb⁴.

Resocjalizująca funkcja nauki szkolnej zależy także od dostosowania systemu wychowawczego szkoły do swobodnego stanu postaw i osobowości, cechujących młodzież niedostosowaną społecznie. Projektując tego rodzaju system należy pamiętać, iż młodzież ta ma za sobą szereg niepowodzeń szkolnych. Jest to młodzież, której często trudno zdobyć się na systematyczny wysiłek.

Dlatego też w procesie resocjalizacji przez nauczanie można wyróżnić dwa etapy:

- etap wstępnej adaptacji szkolnej i rozbudzania zainteresowania nauką,
- etap podtrzymywania zainteresowań i aktywizowania uczniów⁵.

Placówka resocjalizacyjna zmuszona jest wypracować taki system oddziaływań, aby każdy z wychowanków miał możliwość uczestniczenia w interesujących, nieszablonowych,

² W świetle Rogersowskiej koncepcji pedagogiki niedyrektywnej to sam wychowanek jest najlepszym przewodnikiem dla zrozumienia samego siebie na bazie wglądu i osobistych doświadczeń. Wychowawca zaś, z neutralnego słuchacza staje się partnerem, poszukującym wraz z wychowankiem optymalnych dla otwartej i efektywnej komunikacji (B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 2003, s. 122).

³ O. Lipkowski, *Resocjalizacja*, Warszawa 1987, s. 211.

⁴ Cz. Czapów, *op. cit.*, s. 259.

⁵ Takie podejście koresponduje z założeniami pedagogiki integralnej autorstwa H. Daubera i V. Buddrusa, którzy akcentują integralność jednostki i konieczność stosowania w nauczaniu zasady „małych kroków” (B. Śliwerski, *op. cit.*, s. 181).

stymulujących jego aktywność zajęciach, zarówno w środowisku koniecznej izolacji, jak i środowisku pozazakładowym.

Placówka resocjalizacyjna, której zadaniem jest przygotowanie wychowanków do ponownego uczestnictwa w społeczeństwie, musi świadomie osłabić, a w efekcie zminimalizować podatność jednostki na negatywne oddziaływania. Innymi słowy, należy stworzyć taki system organizacyjny procesu resocjalizacyjnego, aby uczeń szkoły przy zakładzie poprawczym został jak najlepiej przygotowany na powrót do społeczeństwa we wszystkich jego aspektach.

Organizacja zintegrowanej działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oparta jest o ramowy statut szkoły (każdy z typów szkoły posiada odrębny statut).

Przyjęty w 2002 r. statut określa zadania szkoły przy zakładzie poprawczym. Zgodnie z zapisem statutu szkoła:

1. umożliwia zdobycie wiedzy i umiejętności niezbędnych do uzyskania świadectwa ukończenia gimnazjum,
2. umożliwia przysposobienie do pracy w zawodzie stolarza i ślusarza w warsztatach szkolnych Zakładu Poprawczego i Schroniska dla Nieletnich w Raciborzu,
3. umożliwia absolwentom dokonanie wyboru dalszego kierunku nauki lub wykonywania wyuczonego zawodu poprzez:
 - a) organizowanie zajęć z pracownikami biura pracy w zakresie poradnictwa zawodowego,
 - b) rozmowę z psychologiem i pedagogiem,
 - c) rozwijanie zainteresowań na zajęciach pozalekcyjnych,
4. kształtuje środowisko wychowawcze sprzyjające realizowaniu celów i zasad określonych w ustawie, stosownie do warunków szkoły i wieku uczniów poprzez:
 - a) zapewnienie odpowiedniej bazy lokalowej,
 - b) systematyczne diagnozowanie i monitorowanie zachowań uczniów,
 - c) realizowanie programu wychowawczego.
5. sprawuje opiekę nad uczniami odpowiednio do ich potrzeb oraz możliwości szkoły:
 - a) umożliwia spożywanie posiłków.
 - b) prowadzi zajęcia dydaktyczno-wychowawcze.

c) prowadzi zajęcia reedukacyjne⁶.

Proces dydaktyczny szkoły uwzględnia cele zmierzające do dokonania trwałych przemian w sferze struktur osobowości uczniów.

W toku nauczania resocjalizacyjnego eliminuje się negatywizm szkolny oraz zaniedbanie pedagogiczne uczniów.

Nauczanie resocjalizujące, stosowane w szkole, opiera się na ortodydaktycznych zasadach nauczania ze szczególnym uwzględnieniem:

- 1) indywidualizacji,
- 2) dominacji wychowania,
- 3) treści kształcących,
- 4) aktywności,
- 5) dostosowania zadań do możliwości poznawczych ucznia,
- 6) pomocy w nauce,
- 7) nauczania zespołowego.

Zajęcia szkolne nasycone są wieloma metodami, środkami i formami nauczania, pobudzającymi aktywność twórczą uczniów w pożądanym kierunku.

Szkoła realizuje program oddziaływań resocjalizacyjnych obejmujących wszystkich uczniów, a także bierze udział w tworzeniu i realizacji indywidualnego programu oddziaływań resocjalizacyjnych, obejmującego poszczególnych uczniów.

Nauczyciele realizują zadania opiekuńcze i wychowawcze na terenie szkoły i całej placówki. W tym celu, współpracują z wychowawcami, nauczycielami zawodu, rodzicami, a także zespołem diagnostycznym w zakresie stawiania diagnozy i prognozy pedagogicznej.

Celem ogólnym działań dydaktycznych prowadzonych przez nauczycieli szkoły jest wszechstronny rozwój osobowości ucznia i jego resocjalizacja. Wszechstronność rozwoju oznacza, że nauczyciele powinni w miarę możliwości wspomagać w każdej działalności edukacyjno-wychowawczej rozwój osobowy w wymiarach: intelektualnym, psychicznym, społecznym, zdrowotnym, estetycznym, moralnym i duchowym.

⁶ Statut Gimnazjum nr 6 Raciborzu (podręczne akta dyrektora szkoły).

W tym celu nauczyciele wprowadzają do tematyki swojego przedmiotu elementy programu wychowawczego zakładu, reagują na dostrzeżone dobro i zło, pilnują prawidłowego stylu spędzania przerw itp.

Jednym z oryginalnych uprawnień rady pedagogicznej jest możliwość śródrocznego promowania ucznia do klasy programowo wyższej.

Rada pedagogiczna może podjąć taką uchwałę w stosunku do ucznia który:

- a) ma co najmniej roczne opóźnienie w realizacji programu nauczania,
- b) uzyskuje ze wszystkich zajęć obowiązkowych oceny uznane za pozytywne,
- c) rokuje opanowanie w jednym roku szkolnym programów nauczania dwóch klas,
- d) został zakwalifikowany do kształcenia specjalnego .

W latach 1993 – 2006 z tej formy awansu skorzystało 43 uczniów, dzięki czemu z chwilą opuszczenia placówki mogli uzyskać świadectwo ukończenia szkoły. Warto wspomnieć, że dotychczas żaden z awansowanych śródrocznie do następnej klasy uczniów nie zlekceważył wynikającego z awansu obowiązku i uzupełnił wiadomości wynikające z programu nauczania. Świadczy to o celowości i efektywności takiego rozwiązania opóźnienia szkolnego.

3.1. Innowacje pedagogiczne

Zarządzenie nr 18 Ministra Edukacji Narodowej z 30 czerwca 1993 r. w sprawie zasad i warunków prowadzenia działalności innowacyjnej i eksperymentalnej przez szkoły stało się prawnym umocowaniem dla prób wprowadzenia w życie takich działań w raciborskim Zakładzie Poprawczym. W zapisie § 3.1. pkt 2 czytamy: „*Innowacje dotyczące programów nauczania w szkołach mogą w szczególności polegać na (...) łącznym nauczaniu dwóch lub więcej przedmiotów pokrewnych na podstawie jednego programu nauczania*⁷”.

Decyzja o wprowadzeniu działań innowacyjnych została podjęta na posiedzeniu rady pedagogicznej szkoły przy Zakładzie Poprawczym w Raciborzu w dniu 25.02.1994 w obecności wizytator Sądu Wojewódzkiego w Katowicach p. Jadwigi Szamańskiej.

⁷ Dz.U. Nr 6, poz. 20

W piśmie skierowanym do Kuratora Oświaty w Katowicach sygnowanym datą 12 kwietnia czytamy m.in.: „(...) w stosunku do uczniów społecznie niedostosowanych należałoby zastosować odrębny system dydaktyczno – wychowawczy obejmujący treści nauczania, metody, środki, strategie, formy organizacyjne – które nie tylko nie eliminowałyby niepowodzenie i niechęć do nauki, ale i korygowały postawy oraz zaburzone sfery struktur osobowości. Brak obszerniejszych opracowań na temat nauczania resocjalizującego jak i zmieniające się objawy oraz dynamika niedostosowania społecznego skłaniają nauczycieli do nieustannych twórczych poszukiwań skutecznych rozwiązań metodycznych⁸.”

Dla efektywnego podjęcia działań innowacyjnych konieczne okazało się zakupienie odpowiednich pomocy dydaktycznych i doposażenie szkoły. W swoim piśmie do wizytatora Departamentu Sądów i Notariatu Jolanty Dąbrowskiej dyrekcja szkoły przedstawiła preliminarz potrzeb finansowych na łączną kwotę 784.667.459 ówczesnych złotych.

Wśród wymienionych w wykazie pomocy dydaktycznych znalazły się m.in. kasety video zawierające ekranizacje lektur szkolnych, sprzęt Hi-Fi, osiem komputerów Amiga 1200, zbiór skamieniałości, czaszka królika, materac rehabilitacyjny, ławeczki szwedzkie, harmonijka ustna Wiola, zestaw perkusyjny w walizce, odnóża raka, radiowęzeł szkolny Ultra. Nie wszystkie zakupy udało się zrealizować, ale z wielu wówczas zakupionych pomocy dydaktycznych nauczyciele szkół i uczniowie korzystają po dziś.

Wdrożenie działań innowacyjnych zostało poprzedzone kilkoma spotkaniami roboczymi, w których udział brali przedstawiciele eksperymentujących zakładów poprawczych z Raciborza i Szubina, pracowników naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego, pracowników zespołów wizytacyjnych sądów wojewódzkich, doradców metodycznych wszystkich przedmiotów.

Jedno z takich spotkań odbyło się w dniach 9 – 11 czerwca 1994 r. w Raciborzu. Reprezentujący raciborską placówkę dyrektor szkoły Jan Tyszkiewicz zwrócił wówczas uwagę na konieczność zapewnienia odpowiedniej bazy dydaktycznej podczas prowadzenia innowacji, co uzasadnia wcześniejsze wystąpienie do Ministerstwa Sprawiedliwości o dofinansowanie projektu. W toku prac komisji roboczych przygotowano wówczas ramowe autorskie programy nauczania.

Wdrożony z dniem 01. 09. 1994 r. czynnik innowacyjny w szkołach w Raciborzu i Szubinie oparty został na treściach nauczania, metodach, formach i środkach nauczania, formach organizacyjnych, bloku zajęć wychowawczych.

Treści nauczania dobrano pod kątem osiągnięcia celów resocjalizacyjnych na kanwie obowiązującego minimum programowego. Dzięki specjalnemu doborowi owych treści wyeksponowano elementy postawotwórcze, terapeutyczne.

⁸ Archiwum zakładu.

W toku licznych dyskusji wypracowano następujący podział na bloki przedmiotowe:

- I blok - historia, wiedza o społeczeństwie, geografia
- II blok - biologia z chemią
- III blok - matematyka z fizyką
- IV blok - muzyka z plastyką
- V blok - wychowawczy

Nauczaniem blokowym nie objęto języka polskiego oraz wychowania fizycznego z uwagi na specyficzne treści nauczania tych przedmiotów i odmienną formę realizacji.

W zakresie metod, form i środków nauczania postanowiono proces dydaktyczny ukierunkować na maksymalną aktywizację uczniów poprzez zastosowanie gier dydaktycznych, symulacyjnych, metod waloryzacyjnych.

Zdecydowano w większym zakresie wykorzystać zajęcia poza zakładem: w muzeum, kinie, domu kultury, urzędach i instytucjach publicznych.

Mając na uwadze zróżnicowanie potrzeb wychowanków postanowiono nauczać polimetodycznie i multimedialnie, aby trafić do każdego z uczniów.

Liczbę uczniów w klasie ustalono na 15. Zastosowano rozmaite formy pracy dydaktycznej – wychowawczej: od nauczania jednostkowego do nauczania całej klasy.

Wprowadzono 90 minutowe jednostki lekcyjne z zastosowaniem przerw śródlekcyjnych, w czasie których starano się wykorzystywać gry i zabawy psychologiczne zmierzające do integracji zespołów klasowych na bazie ćwiczeń relaksacyjnych i rekreacyjnych.

W ramach zajęć wychowawczych uwzględniono stymulację nauczania wychowującego i wzmocnienie terapeutycznej roli nauczyciela resocjalizującego.

Z badań przeprowadzonych przez dra Adama Szecówkę wynika, że pod wpływem innowacji nastąpił przyrost wiedzy uczniów we wszystkich zespołach klasowych, nadto wzrosło zainteresowanie wszystkimi przedmiotami nauczania.. Podobnie korzystne zmiany nastąpiły w ocenie osób prowadzących zajęcia dydaktyczne. Z badań kwestionariuszem rozumienia empatycznego A. Węglińskiego wynika, iż w toku innowacji wzrosły średnie wyników z 4,6 stena do 5,4 stena.

System dydaktyczny wdrożony w ramach innowacji oraz jego wyniki były prezentowane na ogólnokrajowych konferencjach dyrektorów szkół i szeroko komentowane⁹.

3.2. Dostosowanie form i metod nauczania

⁹ A. Szecówka, *Kształcenie resocjalizujące nieletnich*, „Auxillium Sociale” 1998, nr 2, s. 60.

do potrzeb szkoły resocjalizującej

Młodzież, która prawomocnym wyrokiem sądu jest kierowana do zakładu poprawczego czy schroniska dla nieletnich, charakteryzuje się bardzo niekorzystnymi dla prowadzenia działalności dydaktycznej i wychowawczej cechami: znacznym, sięgającym średnio 3 lat opóźnieniem w realizowaniu obowiązku szkolnego, ogólnym zaniedbaniem pedagogicznym, negatywnym stosunkiem do nauki szkolnej oraz obniżonym poziomem inteligencji, zwiększonym poziomem neurotyzmu i silnymi defektami w zakresie empatii.

W stosunku do tak specyficznej populacji nauczyciele szkoły resocjalizującej stosują programy nauczania realizowane w szkolnictwie powszechnym, przygotowując uczniów do powszechnego sprawdzianu i egzaminu. Jednak – jak wspomniano wcześniej – szkoła przy zakładzie poprawczym stawia sobie inne cele, zaś przed nauczycielami staje zadanie dostosowania ogólnych programów i metod nauczania do potrzeb nauczania resocjalizującego.

Reforma programów nauczania dotyczy zarówno ich struktury, jak i doboru treści. Kryterium w tej mierze stanowi przydatność wiadomości i umiejętności, w które powinni zostać wyposażeni wychowankowie.

W celu pełniejszego realizowania zasad kształcenia resocjalizującego, obejmującego proces nauczania, wychowania i oddziaływań interwencyjnych nauczyciele modyfikują przeładowane encyklopedyczną wiedzą programy nauczania i dostosowują je do swoich potrzeb oraz specjalnych potrzeb wychowanków.

Wykorzystują w pierwszej kolejności te elementy, które umożliwiają uczniom niedostosowanym naukę poprawnego i swobodnego czytania, wypowiedzania się, zdobywanie rzetelnej wiedzy. Dochodzenie do rozumowego opanowania treści, rozwijanie kreatywności, empatii, logicznego myślenia i wnioskowania, planowania i organizowania oraz racjonalnego wykorzystania czasu. Otwartego porozumiewania się, pozytywnego współdziałania w zespole, tworzenia potrzebnych nawyków jednostkowych i społecznych.

Oferta dydaktyczna szkoły przez wszystkie lata jej działalności była mocno zróżnicowana.

Nauczyciele prowadzili m.in. koła zainteresowań (sportowe, fotograficzne, muzyczne – wokalne, plastyczne, dziennikarskie, poetyckie, teatralne, recytatorskie). Konkursy przedmiotowe (olimpiady i konkursy przedmiotowe z języka polskiego, historii, matematyki, biologii, chemii, fizyki). Mistrzostwa szkoły w pływaniu, biegach na orientację, lekkiej atletyce, grach zespołowych, a nawet w boksie.

Organizowano szereg wycieczek dydaktycznych, wyjść do kina, teatru, muzeum, obozów dydaktycznych.

Te formy działalności pozalekcyjnej niewątpliwie odgrywają znaczną rolę w poszerzaniu przez uczniów zakresu wiadomości. Poza tym przebywanie wychowanków pod opieką nauczyciela w czasie wolnym stwarza doskonałą okazję do prowadzenia intensywnej działalności wychowawczej.

W organizacji procesu dydaktycznego istotną rolę odgrywa właściwy dobór metod nauczania. Nauczyciele resocjalizujący wykorzystują przede wszystkim metody oparte na obserwacji i pomiarze (m. pogładowe), oparte na słowie (m. werbalne) oraz metody oparte na działalności praktycznej wychowanków, które dają możliwość poznania i uczą prawidłowego wykorzystywania zdobytej wiedzy w praktyce. W ograniczonym zakresie wykorzystuje się metody podające.

Lekcje w szkole są starannie zaplanowane i najczęściej składają się z następujących ogniw: części wprowadzającej – powtarzającej, postępującej oraz syntetycznej.

Oceny uzyskiwane przez uczniów mają przede wszystkim funkcję stymulacyjną i wychowawczą. W ten sposób uczeń uświadamia sobie nie własne braki, ale to czego już się nauczył i tym samym motywuje się do dalszej nauki i osiągnięcia pozytywnych stopni. Nauczyciele starają się poświęcać uczniom jak najwięcej czasu, aby poznać ich potrzeby, oczekiwania, pomóc w najprostszych sprawach, jak kupienie znaczka pocztowego czy ulubionego czasopisma. Tak ukształtowane relacje między kadrą pedagogiczną a uczniami pozwalają na tworzenie w szkole pozytywnego klimatu.

Potrzeba modernizacji procesu nauczania uczniów negatywnie ustosunkowanych do obowiązków szkolnych zmusza nauczycieli do poszukiwania nowych rozwiązań metodycznych, wykorzystywania zdobyczy interdyscyplinarnych innych nauk. Dla nauczyciela resocjalizującego aktywny wychowanek to szczególnie poważny i pożądaný partner.

Oryginalnym środkiem dydaktycznym, dającym możliwość wyżycia się w różnorodnych formach artystycznych stało się dramatyzowanie wydarzeń i faktów historycznych na lekcjach historii. Odgrywanie bohaterów ról pozytywnych i negatywnych umożliwiło uczniom identyfikowanie się z rolami pozytywnymi bądź odrzucanie ról negatywnych. Uzyskanie przez uczniów problemowych wysokich ocen za udział w inscenizacjach pozwoliło w wielu wypadkach uwierzyć im we własne siły i wytworzyło dodatkową motywację do nauki.

Nauczyciele pozostałych przedmiotów równie efektywnie posługują się metodami aktywizującymi uczniów w procesie nauczania.

Do najczęściej wykorzystywanych metod aktywnych należą: techniki improwizacyjne

(scenki, inscenizacje, etiudy pantomimiczne), stop – klatki, pisemne ćwiczenia symulacyjne (list, dziennik, pamiętnik), techniki manualno – plastyczne(rysunek, plan, mapa, makieta), gry dydaktyczne, dyskusje punktowane, drzewo decyzyjne, debaty korespondencyjne, nauczanie grupowe.

Dzięki możliwości aktywnego uczestniczenia w zajęciach dydaktycznych uczniowie stopniowo i nieświadomie przełamują swój szkolny negatywizm, dostrzegają własne możliwości w zakresie przyswajania wiedzy.

Dydaktyka uczniów społecznie niedostosowanych to jeden z najważniejszych obszarów działalności szkoły resocjalizującej. Ważność jego zasadza się przede wszystkim na tym, iż to właśnie w szkole wychowankowie po raz pierwszy w życiu przeżyli porażki, to szkołę i nauczycieli często obwiniają za swoje niepowodzenia.

Dzięki umiejętnie prowadzonemu procesowi dydaktycznemu, dzięki właściwie dobranym technikom i metodom nauczania, uczniowie szkół przy Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Raciborzu systematycznie i efektywnie nadrabiają opóźnienia i zaległości w nauce, a wielu z nich, dzięki ukończeniu gimnazjum lub zasadniczej szkoły zawodowej, uzyskuje możliwość kształcenia się na wyższym etapie edukacyjnym.

Wyznacznikiem jakości kształcenia uczniów w raciborskim „poprawczaku” są stosunkowo wysokie wyniki osiągane przez uczniów w ramach sprawdzianów kończących szkołę podstawową i egzaminów gimnazjalnych.

W zakresie wychowania fizycznego nacisk polega na kształtowaniu sprawności fizycznej, profilaktyce zdrowotnej i kształceniu umiejętności postępowania według określonych reguł. Działania te podejmowane są na lekcjach wychowania fizycznego, rekreacji, w kołach SKS, w trakcie gier i ćwiczeń terenowych, na zajęciach pozalekcyjnych, na wycieczkach. Nauczyciel WF dba o ogólny rozwój sprawnościowy wszystkich uczniów.

Zajęcia SKS są natomiast przeznaczone dla osób chętnych i posiadają program wybitnie sportowy.

Uczniowie szkół odnosili i odnoszą nadal szereg wartościowych osiągnięć sportowych. Regularnie odbywają się sparingi pomiędzy drużynami naszej szkoły i innych raciborskich szkół, młodzież placówki jest chętnie zapraszana na różnego rodzaju imprezy sportowe, gdzie ma okazję sprawdzić siebie i swoje umiejętności w konfrontacji z młodzieżą wolnościową. Podczas tego typu zawodów uczy się prawidłowego funkcjonowania w środowisku. Przestrzegania zasad

rywalizacji sportowej w duchu fair play. Społecznie akceptowanego sposobu wyrażania siebie, swoich emocji.

W zakresie kształcenia zdolności spostrzegania i kojarzenia, realizowanym na wszystkich lekcjach prowadzonych aktywnymi metodami, w grach terenowych i stacjonarnych, nauczyciele realizują zadania wychowawcze, zmierzające do wyostrenia zmysłów wychowanków, kształcenia umiejętności obserwacji, ćwiczenia pamięci, umiejętności koncentracji, zdolności kojarzenia.

Dzięki otwarciu na środowisko zewnętrzne oraz właściwie dobranej tematyce godzin wychowawczych udaje się ukierunkować emocje i przeżycia wychowanków w pożądanym kierunku poprzez:

- kształtowanie wrażliwości uczuciowej, poznawanie własnej sfery uczuciowej,
- opanowywanie emocji,
- uwalnianie sądów, ocen spod wpływu uczuć,
- umiejętność kontaktowania się z ludźmi.

Realizując działania ściśle wychowawcze, nauczyciele nie zapominają o rozwoju intelektualnym wychowanków. Dzięki właściwie zorganizowanemu procesowi dydaktycznemu i powiązaniu go z działaniami czysto wychowawczymi, szkoła przy raciborskim Zakładzie Poprawczym umożliwia uczniom poszukiwanie prawdy, przezwyciężanie lenistwa myślowego, poznanie swoich uzdolnień i rozszerzanie zainteresowań, przyswojenia wiedzy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości poszczególnych uczniów, uczy poszukiwania informacji itp.

Odbywa się to na wszystkich lekcjach, zwłaszcza prowadzonych aktywnymi metodami, w kołach zainteresowań, w pracy indywidualnej z uczniem.

W zakresie rozwoju moralnego, podczas wszystkich zajęć (zwłaszcza godzin wychowawczych czy rozmów nauczyciela z uczniem) szkoła resocjalizująca uczy myślenia wartościującego, umiejętności oceny własnych zachowań, odwagi cywilnej, świadomego posłuszeństwa i respektowania norm społecznych, autentyzmu działań, otwartości i ufności.

Poprzez uwzględnianie w ocenie pracy punktualności wykonania, nakładu pracy i formy jej prezentacji, szczególnie zaś w pracach grupowych, w pracach typu organizacyjnego, w działalności samorządowej uczniów, udaje się kształcić u uczniów takie cechy charakteru jak:

- pracowitość, rzetelność, wytrwałość,
- odpowiedzialność,
- aktywność,
- stawianie sobie celów i osiągnięcie ich,

- animacja działań.

Powyższe działania przetworzone zostały w opracowanym przez nauczycieli szkoły **Programie wychowawczym** na formy konkretnych działań. Ich rodzaj odpowiada potrzebom środowiska szkolnego (zarówno nauczycieli jak i uczniów) i jest regularnie weryfikowany¹⁰.

Wspomniany wyżej *Program pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkół* jest oparty o założenia wynikające z realizacji podstawowych procesów resocjalizacyjnych, do których można zaliczyć:

- diagnozę i prognozę,
- kształtowanie osobowości wychowanka,
- oddziaływania socjotechniczne,
- likwidację zaniedbania pedagogicznego i negatywizmu szkolnego,
- kształtowanie szacunku dla pracy i aktywności społecznej,
- rozwijanie zdrowia i sprawności fizycznej,
- umiejętne korzystanie z czasu wolnego,
- kształtowanie patriotyzmu i przyjaźni,
- budzenie zainteresowania kulturą, sztuką i życiem społecznym,
- przygotowanie do życia w rodzinie i readaptacji społecznej.

W zakresie zbierania materiału niezbędnego do określenia diagnozy i prognozy, nauczyciele dążą do wytworzenia takich sytuacji wychowawczych, w których możliwe będzie wszechstronne poznanie wychowanka.

Najczęściej stosowane są przez nauczycieli rozmowy kierowane, badanie historii życia, analiza relacji w ramach środowiska rodzinnego i koleżeńskiego, obserwacja ucznia na zajęciach lekcyjnych i pozalekcyjnych ze szczególnym uwzględnieniem przestrzegania przez uczniów przyjętych norm, zawierania kontaktów koleżeńskich, adaptacji w zespole klasowym, stosunku do kolegów i przełożonych, przestrzegania higieny osobistej, aktywności na lekcjach, koncentracji uwagi, stopnia zaniedbania pedagogicznego, nałogów, stosunku do popełnionych przestępstw, samooceny ucznia.

W ramach organizacji procesu doradztwa wychowawczego nauczyciele uświadamiają wychowankowi jego niedociągnięcia w zachowaniu, ukazują mu braki w materiale nauczania, przedstawiają korzyści płynące z właściwej orientacji zawodowej, omawiają z nim jego potrzeby intelektualne i potrzebę bliskich kontaktów rodzinnych.

¹⁰ *Program wychowawczy szkół na rok szkolny 1998 / 1999* (archiwum szkoły,teczka nr 3).

Dążąc do eliminowania negatywnych zachowań i wzorców, nauczyciele szkół przy Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Raciborzu opierają proces wychowawczy na bazie pozytywnych wzorców osobowych. Przydzielają uczniom zadania o odpowiedniej gradacji ich ważności, wykorzystują indywidualne osiągnięcia zespołu klasowego dla tworzenia pozytywnego klimatu wychowawczego, współpracują z uczniem w ramach tzw. patronatów. Patron staje się wśród pracowników najbliższą wychowankowi osobą, jest pierwszą instancją, do której zwraca się uczeń w razie jakichkolwiek problemów.

Zmierzając do aktywizacji intelektualnej, emocjonalnej i fizycznej swoich podopiecznych, nauczyciele umożliwiają uczniom udział w rozmaitych uroczystościach, konkursach, zabawach, kołach zainteresowań, kształtując jednocześnie u uczniów poczucie odpowiedzialności za sukcesy i niepowodzenia poszczególnych kolegów i całej klasy oraz umiejętność właściwej oceny działalności własnej i działalności kolegów.

Wybory samorządu klasowego wciągają wszystkich wychowanków w życie klasy, pozwalają im poczuć się odpowiedzialnymi za konkretny wybór.

Obserwując i odpowiednio sterując układem socjometrycznym w zespole klasowym, nauczyciele odpowiednio kształtują proces readaptacji społecznej uczniów. W tym celu prowadzą badania ankietowe zgodne z potrzebami zespołu klasowego, prowadzą wywiady z rodzicami, kolegami, nauczycielami zawodu, wychowawcami w internacie, analizująteczki osobowe uczniów, karty zdrowia, opinie zespołu psychologiczno – pedagogicznego, korespondencję wychowanka i w sprawie wychowanka, jego własne wytwory itp.

Dążąc do eliminowania destrukcyjnej działalności uczniów nauczyciele analizują sytuację w zespole klasowym pod kątem występowania przejawów zachowań właściwych „drugiemu życiu” i podejmują przeciwdziałania temu zjawisku poprzez kształtowanie właściwych postaw koleżeńskich, ukazywanie korzyści płynących z przestrzegania obowiązujących norm i zwyczajów społecznych oraz nagradzanie postaw prospołecznych, wyrabianie przekonania o szkodliwości palenia, nadużywania alkoholu, narkotyzowania się, tatuowania i samouszkodzania ciała.

W ramach działań zmierzających do zlikwidowania zaniedbania i negatywizmu szkolnego, nauczyciele – po wstępnym rozbudzeniu u wychowanka zainteresowania nauką – ustalają wraz z uczniem poziom braków i luk w materiale nauczania poszczególnych przedmiotów. W razie potrzeby organizują zespoły pomocy koleżeńskiej, w których uczniowie nawzajem wspierają się w nauce lub umożliwiają uczniom samodzielne opanowanie materiału w ramach zajęć korekcyjno – wyrównawczych.

Kształtując postawy szacunku do pracy i aktywności społecznej, nauczyciele przydzielają uczniom prace porządkowe i regularnie kontrolują ich wykonanie. Dzięki sprawowaniu opieki

konserwatorsko – porządkowej nad zakładowymi i miejskimi obiektami i budynkami uczniowie mają możliwość wykonywania pracy społecznie użytecznej. Pozwolę sobie wymienić najważniejsze działania w tym zakresie: sprzątanie i rekultywacja terenów zielonych, karczowanie krzewów, wywóz śmieci, prace malarskie, montaż wykładzin podłogowych. Zorganizowaliśmy przeprowadzkę przedszkola do innej siedziby na czas remontu. Wszystkie te prace zostały wykonane nieodpłatnie, jednak zawsze nasi podopieczni Mogli liczyć na ciepły posiłek, napoje słodkie, a przede wszystkim zaś na wdzięczność przedszkolaków i pracowników przedszkola. Niezaprzeczalnym walorem tych zajęć był walor wychowawczy – dobrowolna pomoc, uznanie i wdzięczność dzieci dały naszym wychowankom wielką satysfakcję.

Najnowszymi partnerami, których udało się nam pozyskać dla naszych działań resocjalizacyjnych są Powiatowy Urząd Pracy, który od dwóch lat prowadzi w placówce zajęcia poświęcone metodom aktywnego poszukiwania pracy oraz Miejskie Centrum Informacji, które do swojej siedziby przy raciborskim Rynku zaprasza nieletnich na zajęcia związane z umiejętnością poszukiwania pracy przy pomocy Internetu.

Wychowankowie osiągający najwyższe wyniki w pracy i w szkoleniu są nagradzani pochwałami, przepustkami, listami pochwalnymi itp.

Dążąc do ukształtowania wychowanka jako jednostki racjonalnie i planowo wykorzystującej swój czas wolny oraz właściwie zachowującej się w miejscach publicznych, szkoła organizuje lub współorganizuje rozmaite wycieczki, gry terenowe, wyjścia na basen, mityngi, festyny, wycieczki do muzeum, odczyty i spotkania z wybitnymi ludźmi, popularyzuje literaturę piękną poprzez udział uczniów w konkursach czytelniczych i recytatorskich, zarówno w szkole jak i w środowisku zewnętrznym.

Poza działaniami realizowanymi przez cały zespół nauczycielski (szkoła, internat, warsztaty), istotną funkcję pełnią zadania realizowane przez wychowawcę klasowego, który prowadzi bezpośrednio oddziaływania wychowawcze.

W tym celu:

- podejmuje systematyczne wysiłki zmierzające do wytworzenia prawidłowej atmosfery wspólnoty klasowej,
- uczestniczy we wszystkich ważnych dla klasy i szkoły imprezach,
- czuwa nad postępami w nauce, frekwencją ucznia, jest w stałym kontakcie z wychowawcami, rodzicami, opiekunami,
- uczestniczy w spotkaniach z rodzicami, opiekunami,
- systematycznie i prawidłowo prowadzi dokumentację klasową i osobistą uczniów (arkusz spostrzeżeń),

- współpracuje z pozostałymi nauczycielami, wychowawcami, psychologiem i pedagogiem.

Warto w tym miejscu wymienić ogólne grupy działań wychowawczych, realizowane przez nauczycieli szkół przy raciborskim Zakładzie Poprawczym:

- obchodzenie świąt i uroczystości,
- wyjścia do kina, muzeum, na basen,
- imprezy sportowe, szkolne i międzyszkolne,
- udział w życiu społecznym miasta,
- tworzenie gazetki szkolnej,
- udział w działaniach charytatywnych,
- organizowanie spotkań ze specjalistami z dziedziny profilaktyki uzależnień,
- zainteresowanie pracą rady uczniów.

3.3. Wybrane przykłady oddziaływań wychowawczych i opiekuńczych

Jedną z podstawowych potrzeb psychicznych każdego człowieka jest potrzeba poznawcza. Poczynając od najmłodszych lat, człowiek dąży do jej zaspokajania poprzez podejmowanie działań zmierzających do poznania coraz to szerszych kręgów otaczającej go rzeczywistości.

Ta ciekawość, skłaniająca do powtarzania określonych zachowań i koncentrowania uwagi na wybranym wycinku rzeczywistości, wpływa decydująco na kształtowanie indywidualnych zainteresowań, które można określić jako nastawienia oznaczające dążenie do uzyskiwania coraz to nowych informacji o przedmiocie. Razem z zainteresowaniami występują zamiłowania, czyli ustosunkowania polegające na skłonności do wykonywania określonych czynności¹¹.

Nie sposób przecenić roli zainteresowań w procesie wychowania młodzieży niedostosowanej społecznie, gdyż ich rozwój ma kapitalne znaczenie dla jego efektywności. Zainteresowania podwyższają znacznie poziom motywacji skłaniającej wychowanków do podejmowania działań, pozwalają na osiąganie lepszych wyników funkcjonowania w roli ucznia i wychowanka, mobilizują do poszerzania wiedzy.

Młodzież naszych szkół podejmuje różnego rodzaju działalność. Największe znaczenie z punktu widzenia optymalizacji procesu wychowawczego mają sport, turystyka i krajoznawstwo,

¹¹ J. Strelau, A. Jurgowski, Z. Putkiewicz, *Podstawy psychologii dla nauczycieli*, Warszawa 1981, s. 174.

uczestnictwo w imprezach artystycznych, własna działalność artystyczna i techniczna, aktywność towarzyska i społeczna.

Poniżej zaprezentowane zostały najciekawsze formy oddziaływań wychowawczych wypracowane i stosowane przez raciborskich pedagogów.

Jedną z podstawowych form aktywizujących wychowanków w procesie wychowawczym był samorząd¹². Przygotowaniem wyborów do samorządu i opracowaniem ordynacji wyborczej zajmowali się uczniowie klas ósmych, utrwalając tym samym materiał wychowania obywatelskiego.

W celu utrwalenia szacunku dla przestrzegania dyscypliny szkolnej wychowankowie systematycznie i aktywnie uczestniczyli w opracowaniu zestawu praw i obowiązków ucznia.

Uczniowie szkoły uczestniczyli również w hospitacjach *nauki własnej*. Uczniowie klas ósmych prezentowali młodszym kolegom właściwe sposoby i formy samodzielного uczenia się, a dzięki właściwie ułożonemu programowi hospitacji obserwujący zajęcia uczniowie mieli możliwość dokonania stosownych korekt własnego sposobu realizowania *nauki własnej* i uczynienia go jak najbardziej efektywnym.

Zaniedbania w środowisku szkolnym i rodzinnym nierzadko objawiają się u wychowanków nieporadnością w kontaktach z urzędami i instytucjami oraz nieznaną podstawowych zasad społecznego współżycia. Dlatego nauczyciele i wychowawcy (niezależnie od zajęć języka polskiego) organizowali dla uczniów zajęcia, w ramach których wychowankowie uczyli się poprawnego wypełniania rozmaitych formularzy, druków, ankiet personalnych, poprawnego pisania życiorysu i podania, listów. Wychowankowie zwalniani z zakładu mieli możliwość indywidualnego kontaktu z instytucjami społecznymi, gdyż niejednokrotnie dokonywali zakupów na terenie miasta, wysyłali paczki, załatwiali podstawowe formalności związane z wydaniem dowodu osobistego, odwiedzali biuro pracy itp.

Ważną formą realizacji procesu wychowawczego były uroczyste apele w miejscach pamięci narodowej w Raciborzu (Pomnik Powstańców Śląskich, cmentarz żołnierzy radzieckich), podczas których młodzież miała okazję zapoznać się z polskim dziedzictwem historycznym oraz uzmysłowić sobie potrzebę szacunku dla kraju i patriotyzmu. Ważne było wówczas kształtowanie u wychowanków postaw internacjonalistycznych.

Nieodmiennie ważną rolę w procesie wychowawczym odgrywają twórcze działania uczniów.

¹² Obecnie funkcjonujące przepisy zwalniają szkoły w schroniskach dla nieletnich z obowiązku powoływania samorządu uczniowskiego.

3.4. Formy i metody arteterapeutyczne w ramach Teatru „BAJ”

Twórczość jest działalnością człowieka przynoszącą rezultaty obiektywnie lub/i subiektywnie nowe i wartościowe, we wszystkich dziedzinach życia, zwłaszcza w nauce, sztuce i kulturze. Jest to ujęcie bardzo szerokie, które zrodziło się z idei psychologii humanistycznej i jej głębokiej wiary w bogate możliwości ludzkiego umysłu oraz bogactwie osobowości każdego człowieka i wartościach tkwiących w indywidualnej inwencji i zdolnościach do postrzegania świata.

Bogactwo wprowadzanych form zajęć rekreacyjnych umożliwia ważną z wychowawczego punktu widzenia prezentację konstruktywnej aktywności psychofizycznej, rozwijanie indywidualnych zainteresowań, ukierunkowanie percepcji treści przekazywanych przez środki masowego przekazu.

Z terapeutycznego zaś punktu widzenia daje możliwość redukcji napięć emocjonalnych poprzez konstruktywną ekspresję.

W Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich w Raciborzu szczególnie efektywne są próby wprowadzenia do procesu wychowawczego elementów arteterapii.

Arteterapią nazywa się ogół oddziaływań terapeutycznych za pomocą sztuki. Pojęcia tego użyto po raz pierwszy w latach czterdziestych XIX w. do nazwania działań psychiatrycznych, psychologicznych, zmierzających do wyrażania i przekazywania własnych uczuć poprzez twórczą ekspresję. Poprzez twórcze działania uczestnicy zajęć ujawniają swoje intrapsychiczne konflikty, także te, których nie potrafią wyrazić w sposób werbalny. Leczenie sztuką jest więc szczególnie ważne w przypadku wychowanków zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich, którzy nie potrafią bądź nie chcą posługiwać się słowami dla opisanie własnych uczuć i doznań.

Arteterapia wykorzystuje do swoich celów sztukę w szerokim tego słowa znaczeniu. Do najważniejszych i najczęściej stosowanych wobec wychowanków zakładu poprawczego obszarów działań arteterapeutycznych należą:

- muzykoterapia,
- teatroterapia,
- biblioterapia,
- filmoterapia,

W działalności terapeutycznej wyróżniamy pewne etapy działań, które można przyporządkować do pewnych funkcji.

1. Funkcja ekspresyjna – uwalnianie, ujawnianie niezaspokojonych stanów, napięć czy tłumionych impulsów, powodów dysharmonii psychofizycznej.
2. Funkcja poznawcza – rozpoznawanie, nazywanie uczuć i wrażeń.
3. Funkcja katartyczna – rozładowanie wewnętrznych konfliktów, napięć czy tłumionych impulsów.
4. Funkcja kompensacyjna – zaspokojenie niezrealizowanych pragnień i ambicji.
5. Funkcja relaksacyjna – odprężenie, ćwiczenie koncentracji¹³.

Od 1991 r. w zakładzie działa Kukielkowy Teatrzyk Muzyczny, który przyjął nazwę „BAJ”. W jego skład wchodzi wychowankowie wszystkich grup. Żaden z chłopców nie uczestniczył wcześniej w tego typu zajęciach. Ich pobyt w rozmaitych placówkach opiekuńczo – wychowawczych wynosił od 2 do 8 lat. Pochodzą z rodzin o zaburzonej więzi emocjonalnej, o różnym stopniu desocjalizacji i dezintegracji, spowodowanych głównie występowaniem w nich alkoholizmu i przestępczości.

Wśród manifestacji stanu nieprzystosowania społecznego u chłopców na plan pierwszy wysuwa się agresywność i nadpobudliwość, różne formy nieprzystosowania szkolnego, zachowania antysocjalne i przestępcze. Jest to więc młodzież sprawiająca znaczne kłopoty wychowawcze tak w rodzinie, jaki w szkole.

¹³ M. Kapłan, *Arteterapia – alternatywna pomoc dla zranionej duszy*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 1999, nr 4, s. 52.

Fot. 4 Fragment jednego z przedstawień w wykonaniu wychowanków.

U podstaw decyzji o powołaniu do życia Teatryku legło też przekonanie, że każdy z tych chłopców ma jakieś uzdolnienia, które należało ukształtować i rozwijać. Do zespołu zostali zakwalifikowani wychowankowie po odpowiedniej selekcji. Pod uwagę brano wiele czynników. Kapitałną sprawą było zachowywanie się kandydata w szkole, internacie, warsztatach szkolnych. Liczyły się również umiejętności artystyczne, właściwa dykcja.

Jednak najważniejsza była indywidualnie wyrażona chęć wychowanka uczestniczenia w tego typu zajęciach.

W ten sposób wyłoniła się grupa 12 wychowanków, którzy rozpoczęli współpracę. Wspólnie podzielono się zadaniami. Czterech chłopców zostało animatorami lalek, pozostali wzięli na siebie obowiązek udzielania postaciom głosu. W tej grupie znaleźli się również wychowankowie odpowiedzialni za wokalną stronę przedstawień.

W trakcie przygotowywania przedstawienia teatralnego podopieczni odgrywają rozmaite scenki teatralne pomagające im lepiej zrozumieć siebie samych i innych, przywracające pewność i wiarę w siebie oraz podwyższające samoocenę.

Teatroterapia pomaga tym, którzy mają problemy z werbalizacją swoich problemów. Młody aktor, ukryty za parawanem i niewidoczny dla obserwujących spektakl, staje się zupełnie inną osobą – w nieskrępowany sposób wygłasza przygotowane wcześniej kwestie, ale czyni to nie w tajemnicy, lecz przed publicznością, wśród której są jego koledzy z zakładu.

Wychowankowie, którym zostają powierzone zadania sceniczne, biorą odpowiedzialność za swoje działania. Jednak odpowiedzialność ta nie jest wymuszona przez prowadzącego, ale wypływa z coraz dojrzszej postawy młodego aktora. Stosowanie ćwiczeń relaksacyjnych prowadzi do osiągnięcia pewności zachowania w sytuacjach stresowych, w których jedyną do tej pory stosowaną przez tych młodych ludzi metodą była agresja.

Zaproponowany przez nauczycieli program zajęć arteterapeutycznych obejmuje cykl spotkań z grupą, podczas których młodzi aktorzy uczestniczą w grach, zabawach i ćwiczeniach, a także realizują zadania wynikające z podziału pracy prowadzącej do osiągnięcia celu zadaniowego, czyli zaprezentowania spektaklu.

Spotkania mają zawsze charakter ustrukturalizowany i w całości podporządkowany realizowanym celom ogólnym. Wyróżniliśmy przy tym dwie kategorie celów: pierwsza obejmuje cele rozwojowe i terapeutyczne, druga – cel prakseologiczny. Celem rozwojowym jest nabycie przez chłopców umiejętności współpracy zespołowej. Współpracę traktujemy jako współdziałanie, które polega na skoordynowanym wykonywaniu zadań częściowych, czyli taką kooperację pozytywną, gdy chłopcy wzajemnie sobie pomagają. Cele terapeutyczne polegają na korekcie podstawowych urazów przejawianych przez członków grupy w relacjach ja – określone zadanie, ja – reszta grupy.

3.5. Biblioterapia i terapia żywym słowem

Inną formą nowatorskich oddziaływań resocjalizacyjnych wobec uczniów szkół przy raciborskim „poprawczaku” są, prowadzone według programu opracowanego przez nauczyciela języka polskiego - biblioterapia i terapia słowem.

Już w czasach starożytnych bowiem doceniano terapeutyczne znaczenie literatury w życiu człowieka. Biblioteki traktowano jako "lecznice dusz".

Rolę książki i literatury doceniano także w wiekach następnych, gdy to w szpitalach zachęcano chorych do czytania najpierw książek religijnych, później także tekstów świeckich.

Wiek XX to wiek dwóch wojen światowych. Już wówczas w amerykańskich szpitalach istniały dobrze zorganizowane biblioteki dla pacjentów.

Doświadczenia amerykańskich bibliotekarzy stały się później inspiracją dla działań bibliotekarzy europejskich, kiedy to po zakończeniu działań wojennych w całej Europie przystąpiono do odbudowy i tworzenia nowych bibliotek.

Fot. 5 Wychowankowie podczas zajęć biblioterapeutycznych, 2003.

W obu rodzajach terapii - biblioterapii i terapii słowem - proces oddziaływań wychowawczych opiera się na:

1. Pomocy w odnalezieniu się w nowej, trudnej sytuacji np. pierwsze spotkanie z nową klasą, trudności adaptacyjne, niemożność osiągnięcia zadawalających wyników nauczania,
2. Informowaniu uczestników zajęć o rodzaju problemu, z którym borykają się w danym momencie życia
3. Uaktywnieniu wychowanka w życiu codziennym społeczności szkolnej
4. Stworzeniu odpowiedniej, efektywnej i twórczej atmosfery terapeutycznej
5. Pozytywnym wpływowi na stany emocjonalne ucznia, przez dostarczanie odpowiednich pozycji książkowych i wyczerpujące rozmowy o nich,
6. Uzyskiwaniu pozytywnego wpływu na stosunek ucznia do samego siebie i środowiska szkolnego czy też szerzej zakładowego, w którym uczeń żyje.

Uczestnikami biblioterapii prowadzonej w szkole są uczniowie, którzy z różnych względów potrzebują psychicznego wsparcia, rzeczowej informacji i pomocy w rozwiązywaniu ważnych

dla nich problemów. Są to najczęściej uczniowie o zaburzonym zachowaniu wynikającym z zaburzeń emocjonalnych, uczniowie, którzy czują się skrzywdzeni, odrzuceni, którzy mają kłopoty z nauką, zagrożeni alkoholizmem lub narkomanią, ale przede wszystkim uczniowie, którzy weszli w kolizję z prawem.

Księgozbiór nauczyciela biblioterapeuty jest dostosowany do autentycznych potrzeb uczestników procesu biblioterapeutycznego i składa się z dwóch części:

- książek, które nauczyciel wykorzystuje do biblioterapii,
- innych materiałów bibliotecznych, które potrzebne są tylko biblioterapeucie.

Wyselekcjonowane książki są łatwe w odbiorze, zawierają tematy bliskie czytelnikom i są szczegółowo dostosowane do problematyki poszczególnych spotkań.

W podręcznym zbiorze biblioterapeuty znajdują się książki z zakresu psychologii oraz pedagogiki ogólnej i specjalnej, które pomagają nauczycielowi poznać mechanizmy zachowań i ich zaburzenia. Należy pamiętać o tym, że wszystkie książki, które biblioterapeuta zaleci swoim czytelnikom i te, którymi posłuży się w trakcie trwania spotkań, muszą mu być doskonale znane.

Cały zbiór został skatalogowany przez uczestników warsztatów (także w ramach zajęć terapeutycznych) według problemów, o których jest mowa w poszczególnych książkach.

Uczniowie pod kierunkiem nauczyciela założyli kartoteki zagadnieniowe, kartoteki cytatów, problemów, opinii, które do tej pory pojawiły się w różnych sytuacjach życiowych. Dzięki ich pracy pozostali uczniowie mają do dyspozycji wspaniałe źródło cytatów na każdą niemal okazję.

W podręcznym zbiorze nie brakuje nagrań muzycznych, recytacji, bajek i baśni nagranych na taśmy magnetofonowe i taśmy video.

Oprócz tekstów wykorzystywane są w biblioterapii reprodukcje obrazów i kartki pocztowe, które wykorzystuje się w zajęciach rozwijających wyobraźnię, stymulujących aktywność intelektualną, pobudzających wspomnienia.

Zajęcia terapeutyczne z nieletnimi zaczynają się zazwyczaj od bardzo popularnej formy terapeutycznego oddziaływania, jaką jest głośne czytanie. W tym czasie zapoznaje się uczniów z fragmentami wybranych książek, a całą ich treść omawia skrótowo (przygotowany uczeń) , co zachęca ich do późniejszego przeczytania tych pozycji.

Po zapoznaniu wychowanków z wybraną literaturą przeprowadzana jest dyskusja, w czasie której analizowane są - z punktu widzenia terapeutycznego - postawy bohaterów literackich wobec omawianego problemu, oceniana prawidłowość ich postępowania w opisywanych sytuacjach życiowych.

W końcowej fazie dyskusji wyznaczane są wspólnie z uczniami właściwe dla nich kierunki postępowania.

Dyskusje nad lekturami, pełniąc rolę narzędzia terapii, zmuszają ich do wymiany poglądów, spostrzeżeń, przez co koncentrują ich uwagę, wywołują w nich pewne stany emocjonalne niezbędne w procesie psychoterapeutycznym.

Inną formą działalności biblioterapeutycznej jest inscenizacja utworów literackich, w których uczniowie otrzymują role dostosowane do ich możliwości recepcyjnych oraz do temperamentu.

Formy inscenizacyjne są bardzo lubiane przez młodzież - angażują się emocjonalnie, pobudzając możliwości ekspresji i twórczości. Najczęściej wychowankowie występują z okazji ogólnozakładowych imprez, projektów czy innego typu przedsięwzięć, jak choćby Dzień Europejski.

Dużym zainteresowaniem cieszą się konkursy czytelnicze, quizy, wystawki tematyczne, zajęcia w szkolnej bibliotece.

Zaletą przedstawionych tu działań jest ich niedyrektywny sposób prowadzenia. W zajęciach świadomie unika się bezpośredniego instruowania, pouczania czy moralizowania. Projekt ten ma również charakter interaktywny, co oznacza, że próbując zaangażować emocjonalnie i poznawczo uczestników, daje im szansę wejścia w świat pozostałych uczestników oraz zaproszenia innych do poznania ich struktury świata i sposobu postrzegania rzeczywistości.

Uczestnicy projektu mogą więc poszerzać świadomość siebie poprzez aktywne uczestnictwo w procesie twórczym.

Ze względu na proponowane środki wyrazu artystycznego takie jak: malowanie, tworzenie wierszy, opowiadań, wykonywanie fotografii itp. - projekt ten staje się bardzo interesujący dla uczestników i traci znamiona oraz cechy typowych zajęć edukacyjnych.

Inną, oryginalną, aczkolwiek blisko związaną z biblioterapią, formą pracy z uczniami negatywnie ustosunkowanymi do norm wychowawczych, jest terapia słowem.

Pomysł prowadzenia z młodzieżą niedostosowaną społecznie warsztatów, których podstawą i tworzywem jest słowo, narodził się w 2001 roku, kiedy to jeden z uczniów klasy I gimnazjum został zwycięzcą Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego *Okruch*, a dwóch innych uczniów gimnazjum zostało laureatami drugich miejsc. Okazało się wówczas, że pod wpływem tych sukcesów wielu wychowanków chwyciło za pióra, aby spróbować swych sił w zmaganiach z żywym słowem.

Działania poetyckie są ważną częścią i formą działań kulturotwórczych stosowanych wobec nieletnich. Poza tym pisanie przez wychowanków wierszy ma ogromną wartość terapeutyczną .

Fot. 6 Wychowankowie, autorzy *odruchów*, podczas finału konkursu. kwiecień 2002)

Każde spotkanie z uczniami w ramach terapii słowem rozpoczyna się od krótkiego treningu autogennego według berlińskiego terapeuty J. H. Schultza, którego celem jest wzmocnienie w umysłach młodych ludzi procesu hamowania i pomoc w osiągnięciu równowagi wewnętrznej, mającej decydujący wpływ na efektywność procesu terapeutycznego. Przy relaksacyjnej muzyce, wyciszeni i skupieni na procesie twórczym uczniowie, wykorzystując plastyczny materiał, jakim jest słowo.

Poniżej zostały zaprezentowane efekty pracy uczestników terapii słowem, w tym nagrodzone *okruchy*.

Ze zwieszoną głową
Wędruję przez kamienne blokowisko.
We mnie, w moich krokach
Jest pragnienie piasku i morza.

Na krawędzi rozpaczy stoi mój dom
O ścianach z dymu i pierza,
Pusty, rozkołysany jak chmura.

Ilekróć zbierają coś moje ręce
Chyląc się jak dojrzałe kłosy
Napełnia mnie zachwyt nad bogactwem świata.

Kielichy i korony kwiatów
Stają się moją poduszką,
Snem na poduszce przy mojej głowie.

Podobną rolę spełniają konkursy fotograficzne - zdjęcia ukazujące polski pejzaż czy też wnętrza placówki mają charakter liryczny, nostalgiczny, poetycki. Konkursy fotograficzne często łączone są z konkursami poetyckimi - artyści obu, pozornie odległych od siebie dziedzin sztuki, posługują się podobnymi symbolami, znakami i skojarzeniami.

Uczestnicy warsztatów w ramach terapii słowem redagują szkolne czasopismo pt. „Gazeta Naprawcza”. Na jego łamach m.in. prowadzą pogotowie językowe, opisują najciekawsze

wydarzenia, które stały się udziałem szkolnej społeczności, przygotowują wywiady z nauczycielami i pracownikami pionu administracyjnego, piszą doraźnie artykuły związane z istotnymi dla placówki sprawami, dokumentują życie kulturalne zakładu.

Ważne funkcje wychowawcze spełniają seanse filmowe, podczas których wychowankowie mają możliwość zapoznania się z filmami o szczególnie wysokich walorach artystycznych i wychowawczych.

Seanse te odbywają się w ramach Klubu Filmowego.

Koncepcja pracy na zajęciach KF-u obejmuje cykl dwuletni. Uczestnikami są chętni wychowankowie, toteż prezentowany materiał filmowy musi uwzględniać zarówno ich nikłe doświadczenia z kinem, wrażliwość, wiedzę ogólną, jak i preferencje estetyczne wychowanka zakładu.

Uczestnicy mają ograniczony wpływ na dobór repertuaru, który skompletowano ze względu na wartości terapeutyczne i resocjalizacyjne.

W zajęciach uczestniczy najczęściej grupa 5 – 7 osobowa.

Kanon filmów, który ulega modyfikacji ze względu na indywidualne potrzeby stale rotującego zespołu wychowanków oraz doraźne problemy natury wychowawczej, tworzą m.in. :

1. *Amadeusz* - umiłowany przez Boga, czyli o konflikcie między cywilizowaną miernotą, a szaleństwem geniuszu. (reż. M. Forman).
2. *Bram Stoker's Dracula* - o miłości silniejszej niż śmierć, czyli potwór romantyczny. Siła miłości, stosunek do kobiety, *savoir – vivre*; (reż. F.F. Coppola).
3. *Excalibur* - mityczny czas, gdy ludzie uczyli się żyć w zgodzie z bogami, czyli o roli i wartości prawdziwej przyjaźni, fałszu i podstępie w naszym życiu; (reż. J. Boorman).
4. *Forrest Gump* - nieprawdopodobnie pociągająca baśń o człowieku *innym*, (reż. R. Zemeckis).
5. *Fortepian* - wzruszenie, dla którego chodzimy do kina, czyli o istocie kobiecości, (reż. J. Campion).
6. *Imię róży* - morderstwa w klasztorze, czyli średniowieczna opowieść o wadze cierpliwości, obserwowaniu szczegółów i nieuchronności kary. (reż. J.J. Annaud).
7. *Lista Schindlera* – człowiek potrafi i chce być dobry niezależnie od sytuacji, (reż. S. Spielberg).
8. *Mąż fryzjerki* - spełnienie chłopięcych fantazji, czyli o miłości, która zawsze nadchodzi, (reż. P. Leconte).
9. *Milczenie owiec* - gdy zaciera się granica dobra i zła, (reż. J. Demme).

10. *Misja - Mendoza powtórnie tracący niewinność*, czyli o potrzebie silnych i trwałych wartości w życiu, (reż. R. Joffe).
11. *Niebezpieczne związki* - smutna zabawa w miłość, czyli dlaczego należy być wiernym, (reż. S. Frears).
12. *Ran* - Król Lear w Japonii, czyli Szekspir i Kurosawa o wierności, prawdzie, właściwie pojętym bohaterstwie i odpowiedzialności za drugiego człowieka, (reż. A. Kurosawa).
13. *Thelma i Louise*, czyli pułapka wolności, (reż. R. Scott).
14. *Zelig* - każdy ma swoje 15 minut sławy, które musi umiejętnie wykorzystać, (reż. i scen. W. Allen).

Poza seansami video, w których uczestniczą wychowankowie (poprzedzonymi przygotowanymi referatami związanymi z filmem i kończonymi często burzliwymi dyskusjami) mają oni możliwość poszerzenia bardzo ubogiej wiedzy z zakresu sztuki filmowej, tematyki dzieł filmowych, gatunków i wielu zagadnień związanych z X Muzą.

W dotychczasowej historii czwartkowych spotkań (spotkania nie odbywają się regularnie, aby nie tworzyć niebezpiecznego dla procesu wrażenia dyrektywności i nie zniechęcić tym samym uczniów, którzy w internacie mają możliwość w miarę swobodnego oglądania filmów, do uczestnictwa w zajęciach) poruszano m.in. następujące tematy:

1. Kino animowane, ale nie Disney!
2. Co komputer może w kinie?
3. Gatunek filmowy i jego wyznaczniki formalne.
4. Poetyka kina grozy.
5. Przemoc w filmie – potrzebna czy zbędna?
6. Najpiękniejsze sceny miłosne w historii kina.
7. Przyjaźń w filmie – czy jest możliwa w moim życiu?
8. Resocjalizacja – czy możliwa tylko w kinie?
9. Drogowskazy moralne bohaterów filmowych.

3.6. Działalność wychowawcza w ramach „Nieprzetartego Szlaku”

Od 1959 r. w wychowaniu i nauczaniu młodzieży niedostosowanej społecznie zaczęto coraz powszechniej wykorzystywać koncepcje ruchu wychowawczego skupionego w drużynach harcerskich i zuchowych pn. „Nieprzetartego Szlaku”.

Zbieżność celów i zadań ZHP w ramach drużyn „Nieprzetartego Szlaku” z zadaniami zakładów dla nieletnich okazała się na tyle ważna w procesie reedukacji i resocjalizacji, że Dyrektor Departamentu Spraw Nieletnich Ministerstwa Sprawiedliwości Pismem Okólnym nr 1/71/N z dnia 4 stycznia 1971 r. zezwolił oficjalnie na tworzenie drużyn harcerskich we wszystkich zakładach poprawczych w Polsce, z zastrzeżeniem, iż ich działalność winna być prowadzona w ramach przepisów określających zadania organizacyjne i programowe tych zakładów.

Członkiem drużyny mógł zostać wychowanek, który dobrowolnie wyraził taką chęć i wykazywał się odpowiednim stosunkiem do obowiązków szkolnych i warsztatowych oraz właściwym zachowaniem.

Szczep Harcerski „Grunwald”, mający swą siedzibę w raciborskim Zakładzie Poprawczym i skupiający wychowanków placówki, został powołany rozkazem KH ZHP w dniu 14.10.1978 r. z okazji nadania Hufcowi Racibórz imienia Tadeusza Kościuszki.

W 1979 r. szczerp liczył 50 harcerzy, co stanowiło około 55% wychowanków zakładu. Szczerp składał się z trzech drużyn, których opiekunami byli: Jan Tyszkiewicz, Teodor Botor, drużynowy Andrzej Kraiński. Opiekunem szczerpu z ramienia placówki był kierownik szkoły Adam Szecówka. Szczerp realizował zadania wynikające z dyrektyw Komendy Głównej Związku Harcerstwa Polskiego oraz planu pracy szkoły.

Fot. 7. Drużyna „Nieprzetartego Szlaku” złożona z wychowanków, 1976 r.

Do zadań Drużyny „Nieprzetartego Szlaku” w raciborskim zakładzie należało:

- wychowanie w duchu moralności, umiłowania ojczyzny i sprawiedliwości społecznej,
- uczenie zamiłowania do pracy, poszanowania mienia społecznego, pożytecznego udziału w rozwoju kraju poprzez podejmowanie prac społecznych na rzecz zakładu i środowiska,
- wyrabianie umiejętności i nawyków organizowania kulturalnej rozrywki i zabawy, budzenie potrzeby aktywnego wypoczynku,
- rozwijanie i zaspokajanie zainteresowań w różnych dziedzinach techniki, życia społecznego, politycznego i gospodarczego,
- wyrabianie samodzielności i umiejętności korzystania z nabytych wiadomości w praktyce,
- rozwijanie współżycia z przyrodą i zamiłowania do krajoznawstwa, turystyki i sportu,
- rozwijanie twórczego myślenia i twórczych ambicji¹⁴.

Na czele drużyny stał drużynowy, który w tym przypadku był etatowym pracownikiem szkoły. Do jego zadań należało organizowanie pracy rady drużyny, organizowania zbiórek drużyny, przyznawanie sprawności i stopni harcerskich, udzielanie kar i nagród regulaminowych itp. Ważnym zadaniem drużynowego było mianowanie przybocznych, którymi mogli zostać wychowankowie naczelnych odpowiednim stażu w ZHP i nienagannej postawie wychowawczej.

Przyjęcie w poczet członków drużyny poprzedzone było trzymiesięcznym okresem próbnym, w czasie którego wychowanek zapoznawał się z prawem i przyrzeczeniem harcerskim oraz prawami i obowiązkami członka drużyny. Dopiero po akceptacji regulaminu i złożeniu przysięgi harcerskiej wychowanek stawał się pełnoprawnym członkiem szczepu.

Uczestnictwo w zorganizowanej grupie harcerskiej miało kapitalne znaczenie dla zwiększenia skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych wobec nieletnich. Tam nieletni uczyli się przestrzegać prawa i danego przyrzeczenia, postępować zgodnie z ustalonymi wcześniej zasadami, aktywnie i twórczo uczestniczyć w pracy lokalnej społeczności, wykonywać polecenia i rozkazy przełożonych, przejmować odpowiedzialność za dokonywane przez siebie wybory, dbać o powierzony ich opiece sprzęt harcerski i wykonywać jego bieżące naprawy itp.

Do naczelnych haseł harcerzy – wychowanków należały m.in. : „*Wyciągamy wnioski z historycznych doświadczeń*”, „*Jesteśmy wszędzie tam, gdzie żyją, mieszkają i spędzają wolny czas*”, „*Postępowanie każdego harcerza dowodem prawdziwej dojrzałości, wysokiej kultury i poszanowania honoru munduru harcerskiego*”¹⁵.

¹⁴ *Zadania szczepu „Grunwald”*, (archiwum szkoły, teczka nr 3)

¹⁵ Jak wyżej.

Powyższe hasła oraz zadania realizowano na różne sposoby. W roku szkolnym 1978 – 1979 harcerze zrzeszeni w drużynie „Nieprzetartego Szlaku” wzięli udział w obchodach 60. rocznicy odzyskania niepodległości. Odwiedzili koszary Wojsk Ochrony Pogranicza przy dzisiejszej ulicy Dąbrowskiego z okazji 35. rocznicy Ludowego Wojska Polskiego. Wzięli udział w spotkaniu z bojownikiem o niepodległą Polskę porucznikiem Władysławem Sową. Uczestniczyli w konkursie organizowanym przez tygodnik *Świat Młodych*, zorganizowali zbiórkę surowców wtórnych na rzecz wspomożenia Centrum Zdrowia Dziecka w Łodzi. Współorganizowali turniej wiedzy o bezpieczeństwie ruchu drogowego. Brali udział w festiwalu piosenki harcerskiej, turnieju wiedzy pożarniczej. Zorganizowali wycieczkę do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu z okazji Miesiąca Pamięci Narodowej. Brali udział w rajdzie pierwszomajowym i rajdzie *Kopernikanie XX wieku* zorganizowanym przez Komendę Hufca i Wydział Oświaty Powiatowej Rady Narodowej w Raciborzu, gdzie za zajęcie III miejsca zostali nagrodzeni dyplomem oraz kompasem i apteczką¹⁶.

Działalność szczepla „Grunwald” wiązała się ze sporymi kosztami, gdyż musiał on być wyposażony w niezbędny sprzęt sportowy, turystyczny, umundurowanie według jednolitego wzoru, pomoce do zajęć harcerskich. Koszty te pokrywał zakład z funduszu środków specjalnych. W archiwum zakładowym zachowało się zestawienie sprzętu harcerskiego, którym dysponowała drużyna „Nieprzetartego Szlaku”. Znaleźć tu można namioty, materace pneumatyczne, poduszki pneumatyczne, plecaki, sznury harcerskie, troki, lutownice, kotły, menażki, garnki aluminiowe, krajarki harcerskie, saperki, kubki, makieta do nauki ruchu drogowego, kompasy itp¹⁷.

Wychowankowie – harcerze regularnie brali udział w zlotach drużyn „Nieprzetartego Szlaku”, podczas których mogli w praktyce sprawdzić nabyte umiejętności współzycia w większej grupie społecznej. Poza społeczno – wychowawczym znaczeniem zlotów, uczestnictwo w nich wpływało dodatnio na rozwój psychofizyczny jednostek dzięki specyficznej atmosferze przyjaźni, zaufania i poczuciu wspólnoty ideałów i wartości. W archiwum zakładu zachowało się jedno ze sprawozdań ze zlotu.

Szkoła, formalny opiekun i organizator drużyny, organizowała również obozy wędrowne. Po jednym z takich obozów, zorganizowanym na przełomie lipca i sierpnia 1979 r. w Karkonoszach, instruktor ZHP Andrzej Kraiński, wspólnie z dyrektorem szkoły Adamem Szecówką wystąpił do Terenowego Referatu Weryfikacyjnego GOT przy Polskim Towarzystwie Turystyczno –

¹⁶ *Sprawozdanie z działalności dydaktyczno – wychowawczej szkół w roku szkolnym 1978/1979* (archiwum szkoły, teczka nr 3).

¹⁷ Jak wyżej.

Krajoznawczym w Rybniku z wnioskiem o weryfikację 21 książeczek Górskiej Odznaki Turystycznej i przyznanie brązowej odznaki¹⁸.

Doświadczenia turystyczne uzyskane podczas podróży okazały się cennym źródłem autorytetu moralnego, naukowego i społecznego pedagogów. Wiedza i umiejętności nabyte podczas realizacji różnorodnych form krajoznawstwa przyczyniły się do umocnienia kultury turystycznej wychowanków. Udział w wycieczkach uelastyczył ich, uwrażliwił na te wartości poznawcze, estetyczne i cywilizacyjne, które są potrzebne w ich życiu.

Wspólne biwaki, zloty, rajdy i inne imprezy umożliwiły zbliżenie wychowawców do ich podopiecznych, wzajemne poznanie, wspólne pokonywanie trudności w czasie wypraw. To właśnie czujny pedagog mógł dokonać trafnych i wnikliwych obserwacji zachowania się młodzieży w sytuacjach turystycznych, np. podczas zwiedzania i odpoczynku, zabawy i przygotowania programów wycieczki, w dyskusji i konflikcie.

W trakcie wypadów turystycznych pedagog zdobywał umiejętności tworzenia więzi emocjonalnej z uczniami. Podczas podróży miał możliwość przeżywania wraz z młodzieżą wielu wartości cywilizacyjnych i kulturowych, społecznych i moralnych. Praca pedagogiczna podczas przebywania z młodzieżą wymagała nieustannego i wielostronnego poznawania jej potrzeb, zamiłowań i możliwości psychofizycznych, aspiracji i warunków życia.

Turystyka w ramach drużyn harcerskich stwarzała okazję do pełnego poznania się ucznia i nauczyciela. Z tego wzajemnego kontaktu rodziła się nierzadko przyjaźń i empatia.

Wnioski z obserwacji zachowań młodych turystów zostawały następnie odpowiednio wykorzystane przez nauczyciela w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Odwołanie się do osobistych obserwacji i przeżyć turystycznych zwiększało wiarygodność informacji udzielanych przez nauczyciela na zajęciach lekcyjnych, dawało możliwość ukierunkowania zainteresowań młodzieży na zagadnienia wchodzące w skład przedmiotów lekcyjnych, programów profilaktyki i wychowania. Uczestnicy imprez turystycznych rozwijali też horyzonty myślowe. Wycieczki dostarczały bowiem nowego doświadczenia poznawczego i uczyły myślenia systemowego, czyli ujmowania poszczególnych faktów, zjawisk i sytuacji turystycznych w kontekście danego regionu, procesów cywilizacyjnych, gospodarczych, kulturowych i społecznych. Taki sposób myślenia czynił proces dydaktyczny bardzo efektywnym, urozmaiconym, ukazującym analizowane zjawiska w całości ich powiązań, współzależności i uwarunkowań.

Wyprawy krajoznawcze pedagogów dostarczały im cennych informacji o tym, jak młodzież przeżywa kontakt z różnego typu obiektami turystycznymi, jak je analizuje, ocenia i w jaki sposób buduje sobie obraz świata. To pozwalało zrozumieć potrzeby młodzieży, jej problemy, a w związku z tym - prawidłowo zaplanować działalność dydaktyczno-wychowawczą.

¹⁸ Jak wyżej.

Każde zajęcia dydaktyczne w terenie okazywały się dla wychowawców podstawą do uzyskania doświadczenia pedagogicznego, pozwalały bowiem na sprawdzenie skuteczności oddziaływania treści i metod wychowania oraz funkcjonalności ich mechanizmów.

Na rajdach, obozach i podczas innych form turystycznych pojawiały się okazje do przezwycięzania barier psychicznych między nauczycielem a uczniem, barier ograniczonego zaufania, lęku, niepewności.

Wzajemne poznanie pedagogów i ich wychowanków usuwało elementy uprzedzeń i fałszywych wyobrażeń o sobie, miało doniosłe znaczenie w tworzeniu warunków do wszechstronnego rozwoju osobowości dzieci i młodzieży.

Dlatego też podczas podróży nauczyciel zdobywał również cenną wiedzę o swoim stylu funkcjonowania pedagogicznego. Mógł sprawdzić, jaka jest reakcja uczniów na jego zachowanie, na informacje podawane młodzieży i zadania przed nią stawiane. Na wycieczkach mógł także weryfikować użyteczność określonych treści naukowych, metod, systemów, technik i modeli organizacyjnych w postępowaniu edukacyjnym. Wtedy pojawiało się bowiem wiele sposobności do szukania nowych rozwiązań problemów wychowawczych, do wprowadzania nowatorstwa pedagogicznego, do odrzucania schematyzmu i werbalizmu w wychowaniu.

3.7. Obozy naukowe, archeologiczne i akcje rewaloryzacyjne

Istotną rolę w ofercie resocjalizacyjnej szkoły przy Zakładzie Poprawczym w Raciborzu oraz duże znaczenie w programowaniu pracy wychowawczej wobec uczniów społecznie niedostosowanych odegrały wakacyjne obozy specjalistyczne. Obok takich typowych pozazakładowych form pracy wychowawczej, jak zajęcia w muzeum, wyjścia na lodowisko, kryta pływalnię, do kina, teatru itp., szczególne walory wychowawcze miały organizowane przez pracowników szkoły obozy archeologiczne, akcje rewaloryzacji zabytków oraz obozy dydaktyczne¹⁹.

¹⁹ A. Szecówka, *Pozazakładowe formy oddziaływania resocjalizacyjnego na nieletnich* [w:] K. Pospiszył (red.) *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, Warszawa 1990, s. 258.

Tradycja tego typu pozazakładowych form pracy z nieletnimi sięga 1976 r., kiedy grupa 12 uczniów pod opieką kierownika szkoły i nauczyciela historii zarazem, Adama Szecówki, wzięła udział w akcji wykopaliskowej w podraciborskich Samborowicach. Była to grupa dość nietypowa, bo złożona z wychowanków, którzy za negatywne zachowanie nie zostali wytypowani do wyjazdu na obóz letni zlokalizowany nad morzem.

Zdaniem autora eksperymentu, obóz spełnił oczekiwania w aspekcie realizacji celów resocjalizacyjnych. Archeologia, jako dyscyplina naukowa, okazała się środkiem wyzwalającym w nieletnich silne emocje, kształtującym i wzmacniającym takie pożądane cechy charakteru jak silna wola, podejmowanie wysiłku fizycznego, aktywna postawa wobec napotykanym problemów. Pomimo faktu, iż liczną grupą opiekował się tylko jeden wychowawca, nie zanotowano ucieczki, oddalenia się wychowanka czy poważniejszego wykroczenia²⁰.

Kolejne obozy, włączane już do planu pracy zakładu, ulegały stałemu doskonaleniu organizacyjnemu i metodycznemu. Do współpracujących instytucji dołączyły, poza raciborskim muzeum, Instytut Archeologii UJ, wrocławski oddział Pracowni Konserwacji Zabytków, Pracownia Konserwacji Zabytków w Zamościu

Czynności organizacyjne odbywały się na długo przed planowanym terminem wyjazdu, a polegały na opracowaniu szczegółowego planu, skompletowaniu sprzętu obozowego, ustaleniu lokalizacji obozu z władzami terenowymi itp. Nie mniej ważnym przedsięwzięciem organizacyjnym było skompletowanie listy uczestników. Było to zadanie o tyle utrudnione, że termin obozów archeologicznych nierzadko pokrywał się z terminem obozu wypoczynkowego nad morzem.

Z czasem jednak chętnych było dużo więcej niż miejsc. Chęć uczestniczenia w obozie motywowali rozmaicie. Adam Szecówka cytuje m.in. takie wypowiedzi: *„Na obozie archeologicznym byłem rok temu. Można się na nim dużo nowych rzeczy nauczyć i poznać nowych, przyjaznych kolegów studentów. Bardzo pragnę pojechać raz jeszcze”*. *„Chciałbym bardzo pojechać na obóz archeologiczny, gdyż byłem już na takim obozie i wiem, że mi to przynosi satysfakcję, bo taka praca ma wielkie znaczenie dla kraju”²¹*.

Obok wykonywania czynności związanych z prowadzonymi wykopaliskami (eksploracja, klejenie ceramiki i uzupełnianie ubytków, pomoc przy dokumentacji i konserwacji zabytków), dużo miejsca poświęcano imprezom organizowanym w czasie wolnym, wśród których najczęściej pojawiały się gry sportowe, wycieczki oraz działalność usługowa na rzecz

²⁰ Jak wyżej, s. 260.

²¹ Jak wyżej, s. 260.

społeczności lokalnej. Na przykład na terenie obozu we Włodzieninie wychowankowie uruchomili punkt napraw motocykli dla mieszkańców wsi²².

Poza tym wychowankowie mogli zostać poddani terapii przez otoczenie (*milieu therapy*), polegającej na skoncentrowaniu bodźców do właściwego postępowania na wychowanku i postawieniu go w sytuacji skomasowanych pozytywnych oddziaływań. Pozytywnie nastawione do wychowanków środowisko studentów archeologii, włączone w proces resocjalizacji znacznie ów proces zintensyfikowało²³.

Poza tym istotny okazał się również walor dydaktyczny obozu. W jego warunkach uczniowie przyswoili sobie znacznie większy zasób wiedzy w zakresie kultury ludzkości, rozwoju społeczeństw, aniżeli podczas tradycyjnej lekcji szkolnej, zaś odnalezione podczas wykopalisk gliniane naczynia, brązowe pierścionki, bransolety, szpile czy zapinki pozwoliły wychowankom rozwinąć myślenie konkretno – obrazowe w miejsce myślenia abstrakcyjno – pojęciowego wyniesionego z lekcji.

Zdaniem inspiratora tej formy oddziaływań pozazakładowych wychowankowie, którzy w niej uczestniczyli wykazywali znacznie większe zainteresowanie przedmiotem historii, a w dość licznych przypadkach zniesieniu bądź osłabieniu uległa ogólna niechęć do szkoły i nauki.

Zmianie ulegała także struktura socjometryczna grupy. Wychowankowie, którzy przed wyjazdem na obóz zajmowali niską pozycję w grupie, dzięki wykonywaniu prac na rzecz całej grupy (dyskoteki, rozgrywki sportowe) zdobyli eksponowaną pozycję w hierarchii²⁴.

Aby utrwalić i pielęgnować zdobyte wartości resocjalizacyjne tych obozów, zorganizowano na terenie zakładu wystawę obrazującą plon prac wykopaliskowych, a podczas wizyty wychowanków w Muzeum Archeologicznym w Krakowie uczniowie mogli na własne oczy zobaczyć zrekonstruowane eksponaty, które nie tak dawno własnoręcznie wydobyli spod ziemi.

Innym ciekawym przedsięwzięciem pracowników szkoły było zaangażowanie wychowanków w akcję rewaloryzacji zabytków na terenie Krakowa, Zamościa (6.07 – 27.07. 1987 r.) i Będzina. Do udziału w akcji wytypowano przede wszystkim tych wychowanków, których społeczne postawy przejawiały się w aktach wandalizmu i czynach chuligańskich, a wobec których dotychczasowe zabiegi resocjalizacyjne nie odniosły skutku.

Udział w tego typu akcjach mógł okazać się korzystny także z punktu widzenia kształcenia zawodowego, które prowadzone jest w zakładzie. W związku z administracyjnym przydzielaniem wychowanków do danych grup warsztatowych i sztywno profilowanym kształceniem w zawodzie ślusarza lub stolarza, nie zawsze są oni zadowoleni ze zdobywania

²² A. Szecówka, *Pozazakładowe formy...*, str. 262.

²³ Jak wyżej, s. 263.

²⁴ Jak wyżej, s. 264.

tych akurat umiejętności. Dlatego wobec braku możliwości dostosowania kierunków kształcenia do potrzeb uczniów poczyniono starania, aby zawody te ukazać w nowym świetle.

Do obowiązków uczestnika obozu należało:

- a) godne reprezentowanie dobrego imienia uczestnika obozu,
- b) odnoszenie się z szacunkiem do starszych, przełożonych i rówieśników,
- c) troszczenie się o koleżeńskie współzycie i właściwą atmosferę wśród uczestników obozu,
- d) ściśle przestrzeganie dyscypliny oraz reagowanie na naruszenie regulaminu obozu przez kolegów,
- e) być punktualnym, i ściśle przestrzegać porządku dnia,
- f) aktywnie uczestniczyć we wszystkich zajęciach organizowanych na obozie,
- g) świadczyć prace społecznie użyteczne na rzecz obozu i środowiska,
- h) dbać o czystość i higienę osobistą,
- i) przestrzegać zasad bezpieczeństwa²⁵.

Podczas pobytu w wymienionych wyżej miastach (które to pobyty miały charakter specjalistycznych obozów, trwających 14 – 21 dni) uczniowie mogli praktykować w nowoczesnie wyposażonych pracowniach stolarskich i ślusarskich, w których mieli możliwość poznania nowych technik pracy. Uczniowie o specjalności stolarskiej rozwijali lub zdobywali umiejętności w zakresie obróbki ręcznej (dłutowanie, szlifowanie, frezowanie, struganie, przeżynanie). Uczniowie o specjalności ślusarskiej pomagali we wszelkich pracach związanych z uzupełnianiem detali metalowych. Ich czynny udział w pracach renowacyjnych pozwolił inaczej spojrzeć na zdobywany przez siebie zawód. Potwierdzają to cytowane przez A. Szecówkę wypowiedzi uczestników: *„Teraz w zawodzie ślusarskim widzę bardzo dużo interesującej pracy. Najbardziej mnie interesowały prace, które miałem możliwość zobaczyć i wykonywać na obozie w Będzinie. Po moim wyjeździe wciąż myślałem i myślę, że postaram się tam podjąć pracę”*²⁶.

Program obozowych oddziaływań kulturotechnicznych obejmował również wycieczki do kina, teatru, udział w dyskotekach, zwiedzanie wystaw, zaś zastosowany program oddziaływań resocjalizacyjnych miał na celu ukazanie wychowankom pozytywnego modelu życia opartego na szacunku dla pracy i dobra społecznego. Dość wspomnieć, że grupa wychowanków została uznana za najlepszą grupę akcji i nagrodzona okazałym pucharem.

Zasady ortodydaktyki starano się też stosować podczas tzw. obozów dydaktycznych, którym przyświecała, sformułowana przez J. Deweya, zasada *uczenia się przez działanie*²⁷. Dążąc do przeorientowania stosunku wychowanków zakładu poprawczego do nauki, która jest często

²⁵ Regulamin uczestnika obozu (archiwum zakładu, teczka nr 4).

²⁶ A. Szecówka, *Pozazakładowe formy...*, s. 271.

²⁷ A. Szecówka, *Pozazakładowe formy...*, s. 275.

traktowana przez nich instrumentalnie, jako środek do zdobycia upragnionej przepustki lub urlopu, postarano się o takie ukierunkowanie procesu dydaktycznego, aby uczniowie zaczęli postrzegać naukę jako warunek niezbędny społecznego funkcjonowania, aby nabyli przekonanie o wartości i celowości nauki.

Założenia te zdecydowano się realizować podczas obozu dydaktycznego zlokalizowanego w leżących opodal Raciborza Szymocicach. Na obóz wyjechali niemal wszyscy wychowankowie oraz nauczyciele poszczególnych przedmiotów.

Plan dnia obozowego składał się z dwóch części: naukowej (podczas której uczniowie twórczo utrwalali lub poszerzali wiadomości z poszczególnych przedmiotów) i rekreacyjnej, na którą składały się zawody pływackie, kajakowe, dyskoteki, ogniska, wycieczki itp.

Obóz dydaktyczny umożliwił osiągnięcie ważnych celów z zakresu historii (przekonanie o przydatności wiedzy historycznej w życiu codziennym, synteza wiadomości, ukazanie trwałości wartości historycznych) języka polskiego (podkreślenie związków między literaturą, muzyką a naturalnym otoczeniem człowieka, kształtowanie postawy aprobatywnej dla gwary regionalnej), geografii (wykorzystanie zdobytych w szkole wiadomości podczas sporządzania mapy okolicy, poznanie starorzeczy i kompleksów leśnych) czy wreszcie biologii (synteza wiadomości na temat zanieczyszczeń, opracowanie ścieżki dydaktycznej itp.).

Zdaniem A. Szecówki efekty podejmowanych przez nauczycieli szkoły przy raciborskim poprawczaku działań edukacyjno – wychowawczych pozwoliły stwierdzić, iż mogą one stać się stymulatorem szybszej socjalizacji nieletnich i potężnym narzędziem wychowawczym²⁸.

Ogółem w latach 1993 – 2006 uczniowie szkół przy Zakładzie Poprawczym i Schronisku dla Nieletnich brali udział w następujących, **ważniejszych** imprezach:

1. Spotkanie z byłym członkiem zespołu *Żółto – Czarni* Januszem Tyczkiewiczem.
2. Spotkanie z podróżnikiem Jackiem Grafowskim, które poświęcone zostało jego wrażeniom z pobytu w Indiach i Egipcie.
3. *Autor i jego dzieło* – spotkanie z artystą – malarzem Marianem Zawisłą.
4. *Dzień Olimpijczyka*. Spotkanie z przedstawicielami Polskiego Komitetu Olimpijskiego i sportowcami, m.in. Marianem Sypniewskim.
5. Wizyta w Muzeum - *Lotnictwo II wojny światowej*.
6. Sztafetowe biegi przełajowe z udziałem drużyn kadry i wychowanków.
7. Wieczór poetycki z udziałem Marka Rapnickiego.
8. Spotkanie z artystą Piwnicy pod Baranami – Jackiem Wójcickim.

²⁸ Jak wyżej, s. 276.

9. Wizyta w muzeum – wystawa pt. *Poczet królów Polski*.
10. Wizyta w muzeum – *Kultura Huculów*.
11. Jesienna spartakiada lekkoatletyczna.
12. Wizyta w muzeum – *Na żelaznym szlaku*.
13. Spotkanie z prezydentem Raciborza Andrzejem Markowiakiem.
14. Wizyta w muzeum – *Sztuka sakralna w Polsce*.
15. Spotkanie z marynarzem, rybakim dalekomorskim.
16. Wycieczka szlakiem średniowiecznego Raciborza.
17. Spotkanie z olimpijczykami.
18. Wycieczka do Wrocławia.
19. Wizyta w muzeum – *I Światowe Biennale Grafiki*.
20. Letnia spartakiada lekkoatletyczna.
21. Spotkanie z mistrzem olimpijskim w zapasach Ryszardem Wolnym.
22. Spotkanie z medalistką olimpijską z 1938 r. Marią Kwaśniewską Malaszewską.
23. Wernisaż prac plastycznych wychowanków z udziałem Zyhdiego Cakolego i Jana Stuchlego, artystów raciborskich.
24. Spotkanie z muzykami jazzowymi z zespołu Antoniego Kuśnierza.
25. Spotkanie ze słuchaczami Medycznego Studium Zawodowego w Raciborzu poświęcone problemom AIDS.
26. Konkurs plakatowy z okazji 11 Listopada.
27. Spotkanie z polskimi olimpijczykami (m.in. z mistrzem olimpijskim Ryszardem Wolnym).
28. Jubileusz 50-lecia zakładu poprawczego.
29. Udział w koncercie zespołu Stare Dobre Małżeństwo.
30. Udział uczniów w wieczorze poetyckim poświęconym twórczości Cypriana Kamila Norwida.
31. Udział uczniów w Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim OKRUCH 2001.
32. Udział uczniów w Festiwalu Piosenki Religijnej SPOTKAŁEM PANA.
33. Wernisaż prac uczniów i raciborskich artystów z okazji Dnia Ziemi.
34. Udział uczniów w Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim OKRUCH 2002.
35. Międzyszkolny Konkurs Językoznawczy OJCZYŻNA – POLSZZCZYŻNA.
36. Uroczyste obchody 50. lecia Zakładu Poprawczego w Raciborzu.
37. Międzynarodowy Turniej Piłki Nożnej.
38. Wewnątrzszkolny Dzień Sportu.
39. Festiwal Pieśni Religijnej *Spotkałem Pana*.
40. Letnia Spartakiada Lekkoatletyczna.

41. Międzyszkolny Konkurs Wiedzy o Kosmosie.
42. Wycieczka do studia raciborskiego radia VANESSA.
43. Dzień Europejski.
44. Mistrzostwa Szkół w Pływaniu.
45. Udział w Festiwalu Twórczej Resocjalizacji w Warszawie.
46. Spotkanie z filozofem sportu drem Krzysztofem Zuchorą.
47. Udział w Międzynarodowym Przeglądzie Widowisk Bożonarodzeniowych.
48. Mistrzostwa szkół w Siatkówce Plażowej.
49. Integracyjny Dzień Sportu na obiektach Zespołu Szkół Budowlanych w Raciborzu²⁹.

Niezmierne istotną formą oddziaływań resocjalizacyjnych jest praca wychowanków w warsztatach szkolnych. Przez pracę zawodową rozumiemy tu aktywność związaną z rolą społeczną pracownika. Człowiek pracujący zawodowo podporządkowany jest przede wszystkim zadaniom roboczym, wynikającym z funkcji w społecznym podziale pracy, a nie aktualnie odczuwanym potrzebom.

Niemniej jednak istotą pracy jest to, że człowiek bierze na siebie zobowiązania wobec innych ludzi, które nie tylko zmuszają do wykonywania określonych zadań w takiej a w takiej ilości, ale także wyznaczają czas, sposób i jakość ich wykonania, określając równocześnie społeczną pozycję sprawcy. Możemy powiedzieć, że człowiek pracując zawodowo wykonuje daną czynność nie dla niej samej i jej bezpośredniego produktu, lecz aby uzyskać środki do zaspokojenia innych swoich potrzeb.

W wielu zakładach resocjalizacyjnych właśnie przygotowanie zawodowe, poprzez praktyczne doświadczenia związane z pracą zawodową, staje się głównym elementem oddziaływań wychowawczych. Wychowanie resocjalizujące, które odwołuje się do pracy zawodowej i korzysta z wpływu zakładu pracy, jest szeroko stosowane w raciborskiej placówce. Obejmuje zarówno młodzież znajdującą się pod opieką pracowników (np. w ramach art. 90 upn), jak i umieszczoną w zakładach poprawczych.

Młodzież raciborskiego zakładu uczy się zawodu stolarza i ślusarza.

Dla procesu resocjalizacji ważne jest nie tylko to, czy wychowanek po uzyskaniu odpowiedniego statusu wieku i wykształcenia zaczyna pracować, ale i to, jaką pracę wykonuje i w jaki sposób to czyni. Aby włączyć wychowanka do społecznego systemu zakładu pracy należy

²⁹ Dane zgromadzone na podstawie sprawozdań dyrektora z działalności szkół i nauczycielskich notatek w dziennikach lekcyjnych.

więc wybrać pracę dla niego właściwą oraz wziąć pod uwagę te zakłady, których załoga stanowi odpowiednie środowisko wychowawcze. Ponadto w początkowym okresie pracy potrzebne jest wychowankom indywidualne doradzanie i pomoc wychowawców, pozwalająca uniknąć wpływów destruktywnych, które przeważnie spotyka się w każdym większym środowisku pracy zawodowej.

Sprawą niezwykle istotną jest wpojenie odpowiednich wiadomości i umiejętności oraz ukształtowanie postaw do pracy, jednakże nie może to być wystarczające w wypadku młodzieży wykolejonej społecznie.

Trzeba pamiętać, iż resocjalizowani nieletni i młodociani są to najczęściej jednostki, których rodzina i środowisko rówieśnicze, bądź też tylko rówieśniczy krąg podkulturowy stale manifestuje negatywny stosunek do pracy, wyrażając przekonanie, że praca niewiele daje, że jest ona złem koniecznym. Tak zatem konieczne jest przekonywanie, wykazujące niesłuszność negatywnego stosunku do pracy. Można się przy tym posłużyć przykładami zaczerpniętymi z książek, audycji telewizyjnych czy filmów, wykazującymi walory pracy. Potrzebne są również kontakty z ludźmi, których sukces życiowy i uznanie społeczne wynikają z rzetelnej i uczciwej pracy.